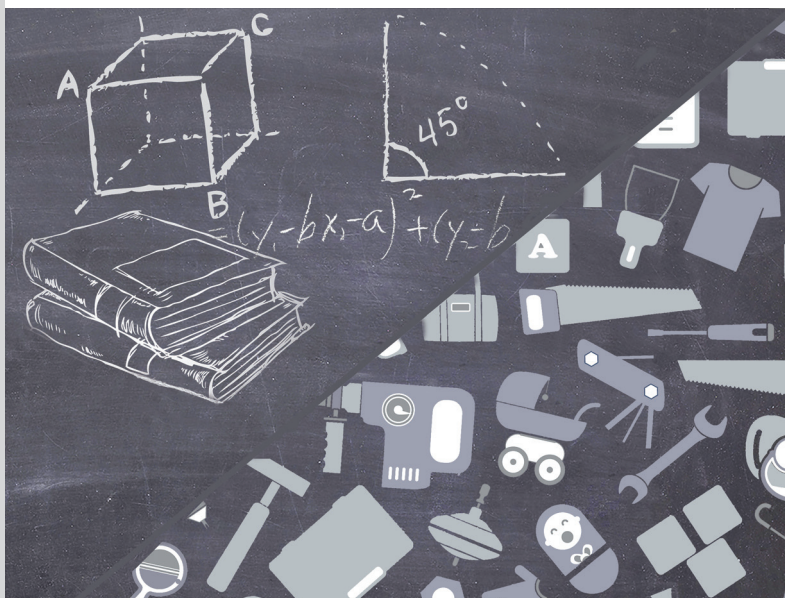

Håkon Høst, Torgeir Nyen,
Kaja Reegård og Anna Hagen Tønder

Evaluering av vekslingsmodell i fag- og yrkesopplæringen

Delrapport 3

Fafo-notat

2018:01

NIFU-Arbeidsnotat

2018:14

Håkon Høst, Torgeir Nyen, Kaja Reegård og Anna Hagen Tønder

Evaluering av vekslingsmodell i fag- og yrkesopplæringen

Delrapport 3

Fafo-notat
2018:01

NIFU-Arbeidsnotat
2018:14

© Fafo og NIFU 2018

Fafo-notat 2018:01

ISSN 0804-5135

NIFU-Arbeidsnotat 2018:14

ISBN 978-82-327-0309-8

Trykk: Allkopi AS

Innhold

Forord	5
Sammendrag	6
1 Innledning	9
Evalueringsens tredje år	10
Bakgrunn og analytisk rammeverk	11
Data og metode	12
Gangen i rapporten	13
2 Helsearbeiderfaget	14
Vekslingsmodellens særegne situasjon i helsearbeiderfaget	14
Vekslingsforsøkene i helse og oppvekst	15
Forsøket i Hordaland	16
Forsøket i Oppland	17
Kommunene	19
Lærebedriftene	20
Vekslingsforsøket sett ut fra målene	21
Oppsummering	22
3 Byggfag	24
Oversikt over vekslingsmodeller i bygg- og anleggsteknikk	24
Oslo	25
Sogn og Fjordane	30
Oppsummering	32
4 Bilfag	35
Om forsøkets iverksetting og gjennomføring de tre første år	35
Implementeringen	37
Utvelgelse og formidling av vekslingselever	37
Organiseringen av vekslingsløpet	38
Gjennomføringen	39
Hvorfor ble veksling avsluttet?	40
Oppsummering	41
5 Service og samferdsel	43
Vekslingsmodell i et felt uten fagopplæringstradisjoner	43
Bakgrunn	44
Veksling i Østfold	45
Veksling ved Kirkeparken videregående skole	46
Stordriftsfordeler eller forvirring?	48
Utfordrende formidlingsarbeid	49
Et marginalt avtrykk	50
Et avsluttet forsøk med vekslingsmodell i Telemark	51
Oppsummering	52

6 Sammenfatning og vurderinger	53
Helsearbeiderfaget	53
Byggfag	54
Bilfag i Oslo	55
Service- og samferdsel i Østfold	56
Avsluttende vurderinger	57
Referanser	59

Forord

Dette er den tredje delrapporten i evalueringen av forsøk med vekslingsmodeller i fag- og yrkesopplæringen. Den samlede evalueringsperioden er 2014 til 2018. Prosjektet er et samarbeid mellom Fafo og NIFU. Denne delrapporten handler om vekslingsforsøkene virkninger på det helhetlige fagopplæringssystemet. Torgeir Nyen fra Fafo har vært prosjektleder, og han har skrevet kapitlet om forsøket i byggfag sammen med Anna Hagen Tønder. Håkon Høst fra NIFU har skrevet kapitlene om forsøkene i helse- og oppvekstfag og bilfag, samt avslutningskapitlet. Kaja Regård ved Fafo har skrevet kapitlet om service og samferdsel, samt introduksjonskapitlet. Vi vil takke alle informantene for å ha stilt opp og delt sine erfaringer. Vi vil også takke Utdanningsdirektoratet, som er oppdragsgiver for dette prosjektet, for konstruktiv dialog. På Fafo vil vi takke Kristin Alsos som har kvalitetssikret rapporten, og Fafos publikasjonsavdeling ved Bente Bakken.

Oslo, januar 2018
Kaja Reegård

Sammendrag

Vekslingsmodell i fag- og yrkesopplæringen innebærer hyppigere pendling mellom skolebasert og bedriftsbasert opplæring sammenlignet med hovedmodellen (2+2-modellen). I perioden 2014–2018 pågår forsøksprosjekter med vekslingsmodell i flere fylker og innen ulike utdanningsprogram. Fafo og NIFU evaluerer prosjektene, som har mottatt støtte fra Utdanningsdirektoratet, med henblikk på modellenes utforming, implementering og organisering, samt konsekvenser for motivasjon, faglig utvikling og gjennomføring.

Temaet for denne tredje delrapporten er utviklingen i de ulike forsøkene, og i hvilken grad vekslingsmodellene treffer de ulike fagområdenes behov og særegenheter. Rapportens hovedproblemstilling er i hvilken grad de ulike forsøkene med vekslingsmodell klarer å komme over fra en implementerings- til en stabiliseringsfase.

Rapporten er basert på kvalitative intervjuer med en rekke relevante aktører i seks forskjellige case, samt analyser av prosjektledernes halvårige rapporteringer til Utdanningsdirektoratet. Våre case er de samme gjennom hele den fireårige evalueringsperioden, og vi har gjennomført ny datainnsamling i casene i forbindelse med denne tredje fasen av evalueringen: Innenfor de største forsøkene i helse- og oppvekstsfag og byggfag følger vi forsøkene i Hordaland og Oppland, og innen byggfag i Oslo og Sogn og Fjordane. Videre har vi fulgt utprøving av vekslingsmodell i bilfag i Oslo, og service og samferdsel i Østfold.

Vi anlegger et historisk institusjonelt perspektiv og et beslutningsteoretisk perspektiv på analysene. For det første innebærer det at vi ser på fagenes opplæringstradisjoner og karakteren av mønstre for samarbeid og ansvarsfordeling mellom de ulike aktørene i fagopplæringssystemet, og hvordan dette virker inn på utprøving av vekslingsmodell. For det andre ser vi funnene om utprøving av vekslingsmodell dels i lys av «garbage can-modellen», der utgangspunktet er begrenset rasjonalitet i beslutningsprosesser grunnet tilfældigheter og pragmatiske justeringer i møte med et sett av uklare utfordringer.

Hva er så de viktigste funnene i denne runden av evalueringen? For det første ser vi at det som evalueringsprosjektet forutså allerede i designet, nemlig at vekslingsmodellene ville bli preget av de ulike fagområdenes ulike opplæringstradisjoner, har slått til for fullt. For det andre ser vi at forsøket med vekslingsmodeller har preg av å representere en felles løsning, som så blir anvendt på svært ulike problemer i fagopplæringen i ulike fagområder forskjellige steder i landet. Det betyr ikke at løsningen ikke kan fungere for ulike problemer; det betyr først og fremst at forsøkene utforming og resultater spriker mye. Når vekslingsmodell skal løse helt ulike problemer, vil også suksesskriteriene variere, både mellom forsøk og mellom aktører i de samme forsøkene.

Det er foreløpig en felles oppsummering på skolesiden og blant de vekslingsselevene som ikke har valgt seg tilbake til skolen, at vekslingsmodell gir motivasjon og godt læringsutbytte. Mange lærebedrifter sier det samme, men både blant disse og blant opplæringskontorene og kommunene er man mer delt i synet på utbyttet av modellen, og hvorvidt den passer i deres fagområde.

I alle forsøkene oppsummeres det med at ulike aktører i fagopplæringen, og særlig skole og bedrift/opplæringskontor, har kommet tettere på hverandre og samarbeider bedre. Samtidig krever dette ressurser, både for skoler og opplæringskontor. Ikke minst

siden man de fleste steder skal videreføre 2+2-modellen ved siden av veksling, noe som i seg selv er krevende. Dette, som vi kan kanskje kalle transaksjonskostnadene ved vekslingsmodell, ser ut til å være den enkeltfaktoren som skaper størst motvilje mot å fortsette med vekslingsstilbud innenfor dagens system og rammer. Ved siden av dette peker også sviktende søkning seg ut som en viktig begrunnelse der man har valgt ikke å fortsette, ikke minst i Oslo. Det at det fortsatt planlegges og settes i gang vekslingsmodeller nye steder rundt om i landet, tyder samtidig på at potensialet for en slik modell langt fra er tatt ut.

Helse- og oppvekstfag utgjør det klart største utdanningsprogrammet for utprøving av veksling på landsbasis. I de to forsøkene vi har fulgt innen helsearbeiderfaget, Hordaland og Oppland, ble det for femte året på rad tatt inn elever til vekslingsmodell høsten 2017. I det ene fylket er søkningen god, og forsøket er samlet på én og samme skole, noe som gjør at en kan ha hele klasser med vekslings elever. I det andre fylket er søkningen nedadgående. Der er det tre skoler som gjennomfører forsøk med veksling, men ikke tilstrekkelig grunnlag til å opprette egne vekslingsklasser. Dette gir utfordringer med hensyn til utviklingen av skoleundervisningen. Begge fylkene fortsetter med nye kull høsten 2017. Både skolesiden og bedriftssiden oppgir at veksling har bidratt til større gjensidig forståelse for hverandres hverdag og bedret vilkårene for et tettere samarbeid. Fagopplæring i helse- og oppvekstfagene er, som følge av en lang skoletradisjon, svært annerledes enn i de tradisjonelle lærefagene, hvilket blir godt synlig i forsøk med veksling. Det er skolen som er pådriver i vekslingsmodellen, mens kommunene har sagt seg villige til å bidra, og stiller lærebedrifter. Kommunene tar et opplæringsansvar, men dette ansvaret er frakoplet videre ansettelse etter fullført læretid.

Bygg- og tømmerfag har derimot sterke fagopplæringstradisjoner, og særlig arbeidsgiverorganisasjonene i byggfagene har vært pådrivere for å utprøve vekslingsmodell, med ønske om å prege opplæringen fra et langt tidligere tidspunkt enn ved 2+2-modellen. Skolene og deres behov har likevel vært sentrale i å prege utformingen av modellene både i Oslo og i Sogn og Fjordane, men tilgang på elever ser ut til å ha vært forsøkens akilleshæl. I begge fylkene har vekslingsmodell vært et supplement til 2+2-modellen på de aktuelle skolene, og dermed ikke fortrent den ordinære modellen. Ingen aktører i disse to fylkene ser det som aktuelt at alle skal gå i et vekslingsløp. På landsbasis har utprøvingen av veksling i byggfag skjedd etter svært ulike modeller. Sogn og Fjordane skiller seg ut ved at elevene først går ut i lære i Vg3, men modellen søker å ivareta flere av de målene man vil oppnå med veksling. Den modellen som Sogn og Fjordane har valgt, kan ses på som en praktisk tilpasning til elevgrunnlaget i distriktet, ved å gi elevene mulighet for tidligere opplæring i bedrift og veksling mellom de to opplæringsarenaene.

Bilfag har også sterk fagopplæringstradisjon, og bilfagene tilhører den tradisjonelle kjernen i fagopplæringen. I Oslo ble forsøket med veksling initiert fra skolesiden, mens bilbransjen sa ja, dog med ambivalens. Forsøket har i stor grad vært organisert via de tre opplæringskontorene og opplæringsringen i bilfag i Oslo. Forsøket har vært lagt til én skole, Kuben, tilsvarende som for vekslingsforsøket i byggfag i Oslo. Søkningen har vært god og ordningen populær gjennom de fire årene forsøket har vart. For de fleste av de involverte lærebedriftene representerte imidlertid ikke vekslingsmodellen en løsning på spesielle problemer. Bransjen var i hovedsak fornøyd med 2+2-modellen. Tvert imot medførte den utfordringer som at bedriftene fikk en ekstra ordning å forholde seg til, hvor vekslings elevene hadde en annen rytme med hensyn til skole og opplæring enn det de ordinære lærlingene har. I tillegg måtte opplæringskontorene garantere at det var holdt av egne læreplasser til vekslings elevene. Når de ikke lenger kunne være med på det, bestemte skolen og Oslo kommune seg for ikke å videreføre vekslingsmodellen i bilfag.

Vekslingsforsøkene i *service og samferdsel* i Østfold er preget av at man samtidig forsøker å knytte tettere bånd til det lokale næringslivet og bygge grunnlaget for fag gjennom dette. Vekslingsmodell ses som ett tiltak i en vifte av pedagogiske verktøy som er ment til å nå en rekke ulike mål. De to aktuelle skolenes erfaringer med veksling er i hovedsak positive. Mens den første skolen som tilbød veksling hadde problemer som følge av svak søkertilgang, hadde den andre skolen et tilstrekkelig elevgrunnlag til å ha en egen klasse for vekslingselevne. Det gjorde organisering og gjennomføring av vekslingsmodell enklere. Det samlede inntrykket er at veksling representerer en svært arbeidskrevende modell grunnet få lærebedrifter å spille på. Samtidig har utprøvingen bidratt til at aktører på ulike nivå samarbeider tettere gjennom faglige nettverk.

1 Innledning

Fagopplæringsløpet i Norge er i hovedsak organisert etter den såkalte 2+2-modellen. Det innebærer to års opplæring i skole etterfulgt av to års læretid i bedrift – med én vekslings mellom de to opplæringsarenaene. Av denne todelingen følger også et skifte i ansvar fra skolen i første halvdel, og til lærebedriften den siste halvdel. Denne 2+2-modellen kan karakteriseres som det norske fagopplæringssystemets varemerke. Systemet inkluderer likevel en rekke andre kombinasjoner av fordelingen mellom skolebasert og bedriftsbasert opplæring.

Vekslingsmodell som alternativ til 2+2-modellen innebærer at elevene skifter hyppigere mellom opplæring i skole og bedrift gjennom en større del av opplæringsløpet. Med hyppigere vekslings mellom skolebasert og bedriftsbasert opplæring, følger ulike former for positive og mindre positive konsekvenser og potensielt utilsiktede virkninger – for det helhetlige fagopplæringssystemet, for fylkeskommunene samt for skolene og elevene. For det første fordrer en vellykket vekslingsmodell et tettere samarbeid mellom skole og bedrift (og opplæringskontor) for samkjøring av læringsinnhold og optimale vekslingstidspunkt som passer alle parter. Dette kan tenkes å bidra til at skole- og bedriftssiden knyttes tettere sammen, eller at vekslingen gir utfordringer knyttet til hvem som er ansvarlig instans. For det andre må elevene spesialisere seg på et tidligere tidspunkt enn i 2+2-modellen. Det kan tenkes at dette får konsekvenser dersom elevene ombestemmer seg underveis i løpet, eller dersom de ønsker å gå over til påbygg til studiekompetanse. For det tredje kan vekslingsmodeller ha konsekvenser for den samlede tilgangen til læreplasser i et fylke. Til slutt kan det tenkes at vekslings har konsekvenser for læringsmiljøet i klassen og på skolen, dersom en gruppe elever (sterke eller svake) tas ut av klassen i egen vekslingsklasse eller er delvis inne og delvis ute av den ordinære undervisningen. Utpøving med vekslingsmodell kan dermed brukes som et prisme for å forstå grunnleggende dilemmaer og problemstillinger for fagopplæringsystemet. Det vil si at ulike forhold aktualiseres og settes i spill ved implementering av en ny opplæringsmodell. Dette gjelder særlig forholdet mellom skole og arbeidsliv, avveininger mellom bredde og dybde, tidlig spesialisering versus generelle ferdigheter, og, ikke minst, avveininger mellom behovene i det enkelte fag og hensynet til et helhetlig utdanningssystem.

Forsøket med vekslings i fagopplæringen har sin formelle bakgrunn i to Stortingsmeldinger, Meld. St. 13 (2011-12) *Utdanning for velferd* og Meld. St. 20 (2012-13) *På rett vei*. Den første meldingen anbefalte utpøving av vekslings mellom skole og læretid for å øke gjennomføringen mot fagbrev innenfor helse- og oppvekstfagene, og derigjennom øke rekrutteringen. Den andre meldingen var bredere og anbefalte utpøving av vekslingsmodeller, både for å styrke motivasjonen, bedre læringsutbyttet og gjennomføringen i fagopplæringen. Her heter det også at myndighetene vil vurdere å likestille alternative modeller med dagens hovedmodell i fagopplæringen.

Fra høsten 2013 ble det fra Utdanningsdirektoratet gitt fireårig støtte til utpøving av vekslingsmodell, først og fremst innen helsearbeiderfaget og barne- og ungdomsarbeiderfaget. Innen bygg- og anleggsgag i Oslo var man imidlertid allerede i gang med en utpøving av vekslings fra 2012 etter pådriv fra næringslivssiden. For skoleåret 2014/2015 ble ordningen utvidet, og det var mulig å søke støtte til utpøving innenfor samtlige utdan-

ningsprogram. Utprøvningsperioden for vekslingsmodell og den helhetlige evalueringsperioden strekker seg fra 2014–2018.

På landsbasis er det tolv fylker som er i gang med utprøving av vekslingsmodell, totalt 13 utprøvningsprosjekter per 1. juli 2017. Tabell 1.1 viser oversikt over fylke og utdanningsprogram. Innen hvert fylke er det utprøving av veksling ved et ulikt antall skoler.

Tabell 1.1 Oversikt over fylkesvis utprøving av vekslingsmodell per 1. juli 2017.

Fylke	Utdanningsprogram
Østfold	Service og samferdsel
Møre og Romsdal	Helse- og oppvekstfagsfag
Nordland	Helse- og oppvekstfagsfag
Oppland	Helse- og oppvekstfagsfag
Oslo	Teknikk og industriell produksjon
Sogn og Fjordane	Bygg- og anleggsteknikk
Telemark	Service og samferdsel
Troms	Helse- og oppvekstfag
Hedmark	Helse- og oppvekstfag
Hordaland	Bygg- og anleggsteknikk, Helse- og oppvekstfag
Nord-Trøndelag	Helse- og oppvekstfag
Finnmark	Helse- og oppvekstfag

I evalueringen følger vi seks ulike forsøk med vekslingsmodell – innen fire forskjellige fagområder. Innenfor forsøkene i helse og oppvekst følger vi Hordaland og Oppland, og innen byggfag Oslo og Sogn og Fjordane. Videre går vi dypere inn i bilfag i Oslo, og service og samferdsel i Østfold.

Evalueringsens tredje år

Målet for den helhetlige evalueringen av utprøving av vekslingsmodell (2014–2018) er å få kunnskap om hva som kjennetegner ulike vekslingsmodeller, hvordan de har blitt implementert, og hvilke konsekvenser de har for motivasjon, faglig utvikling og gjennomføring. Den første fasen av evalueringen belyste avveininger som er gjort lokalt, hvilke aktører som var involvert i planleggingen og implementeringen, hvilke mål de ønsket å nå, variasjoner i organisering, og ulike interesser og prosesser. Her fant vi at organiseringen av vekslingsmodeller opplevdes som krevende, og at det har vært vanskelig å etablere vekslingsmodeller som skiller seg vesentlig fra 2+2-modellen når veksling skal organiseres innenfor et helhetlig system for videregående opplæring. Til tross for svært ulike faglige tradisjoner, konvergerer prosjektene mot en 1+3-modell kjennetegnet av et tilnærmet ordinært Vg1-løp, etterfulgt av veksling mellom skole og bedrift de tre siste årene (Høst mfl. 2015). Temaet for den andre delrapporten var faglig utvikling, motivasjon og gjennomføring for elevene/lærlingene som går i vekslingsløp. Funnene herfra viste at vekslingselever har god faglig utvikling og motivasjon. Det ble vurdert som gunstig at vekslingselevene får mer faglig fordypning, at de tidlig eksponeres for autentiske arbeidsoppgaver i arbeidsmiljø, og at jevnlig veksling mellom skole og bedrift bidrar til bedre læring (Andresen mfl. 2016).

I denne tredje delrapporten studerer vi utviklingen i de ulike forsøkene, og ser på hva som er status med hensyn til å fortsette med veksling eller avslutte. Vi studerer i hvilken grad vekslingsmodellene treffer de ulike fagområdenes behov og særegenheter, og utfordringene aktørene står overfor. Rapportens problemstilling er som følger:

- I hvilken grad klarer de ulike forsøkene med vekslingsmodell å komme over fra en implementerings- til en stabiliseringsfase?

Det å sette i verk et forsøk, i hvert fall når dette er selvvalgt, utløser gjerne entusiasme og energi hos involverte aktører. Mange er villige til å bruke ekstra krefter for å få det til å fungere, og man vil kanskje være tilbøyelig til å vektlegge positive tegn og resultater i oppstartsfasen. Forsøkene med veksling har nå pågått noen år, noen hadde oppstart så tidlig som 2012, andre i 2013, 2014 eller 2015.

Vi har sett særlig på hvilke ekstra administrative, logistikkmessige og økonomiske belastninger det fører med seg å tilby vekslingsmodell ved siden av 2+2-modellen. Vi har også sett på hvilken betydning søkning og læreplasstilgang har for vurderingen av vekslingsmodellens videreføring eller avslutning.

Bakgrunn og analytisk rammeverk

Det norske fagopplæringssystemet har hatt en relativt enhetlig modell siden Reform 94. Likevel ser vi at deler av motivasjonen for utprøving av hyppigere veksling mellom skolebasert og bedriftsbasert opplæring kan spores tilbake til ulike fagområders opplevelse av at 2+2-modellen ikke er den mest optimale løsningen. I tråd med teorier om institusjonell stivhengighet og treghet i institusjoner (f. eks. Pierson 2004), ser vi at ulike fagområder fortsatt er preget av sine rekrutterings- og opplæringstradisjoner fra før Reform 94. Konsekvensene av denne reformen var at en rekke grep måtte tas for at man skulle kunne bygge et felles fagopplæringssystem basert på fagområder med svært ulike opplærings-tradisjoner.

Før Reform 94 hadde fagopplæring først og fremst sitt utgangspunkt i håndverksyrkene og deler av industrien. Innen håndverk var det vanlig å starte direkte i lære eller etter ett år med skolebasert opplæring. Innen industri derimot hadde det utviklet seg et mønster som ligner dagens hovedmodell; to år i skole etterfulgt av to år i bedrift. Det var dermed industriens modell som ble valgt til hovedmodell. Samlet sett var det omtrent en tredel av alle lærlingene som ikke hadde skolebasert opplæring før læretid innen Reform 94, mens en tredel hadde ett skolebasert år, og en tredel hadde to år skole før læretid. En ren skolebasert modell var dominerende innen service og handel og kontor, parallelt med stort innslag av bedriftsintern opplæring. Det var dermed ulike tradisjoner for vekt på skolebasert eller bedriftsbasert opplæring – og fagfeltene har ulike tradisjoner for bruk av fagopplæringssystemet for opplæring og rekruttering av kompetanse (NOU 1991: 4; Michelsen, Høst & Gitlesen 1998). Mens industri og håndverk har lange fagopplærings-tradisjoner, deler ikke servicesektoren og helse- og oppvekstsektoren disse samme tradisjonene, noe som gir seg ulike utslag med hensyn til implementering av vekslingsmodell, men også for fagopplæringsens fotfeste i disse sektorene generelt (Høst red. 2015).

Med integreringen av fagopplæringen i ett felles videregående utdanningssystem med Reform 94, ble det opprettet brede inngangskurs som harmonerte med den norske enhetsskoleideologien, og den yrkesfaglige tilbudsstrukturen ble så generell at den kunne tilbys over hele landet, og i tillegg kombineres med overgang til allmennfaglige studieretninger/studiespesialisering. Utprøving av vekslingsmodeller må således antas å pre-

ges av disse spenningene mellom fagspesifikke og fylkesvise tradisjoner og den enhetlige modellen. Tilbudsskstrukturen i den videregående opplæringen, med hensyn til både form og innhold, er nå gjenstand for utredning (Kunnskapsdepartementet 2017; Utdanningsdirektoratet 2017a).

Utpøvingen av vekslingsmodell kan forstås i lys av garbage can-modellen (March & Olsen 1979). Utgangspunktet er begrenset rasjonalitet i beslutningsprosesser og organisasjoners virke grunnet tilfeldigheter og pragmatiske justeringer i møte med et sett av (uklare) utfordringer. I modellen blir beslutninger til i møte mellom fire strømmer. For det første en strøm av *problemer*, utfordringer og uløste spørsmål som danner grunnlaget og behovet for å finne løsninger som forbedrer situasjonen: få elever som går over i lære, stor overgang til påbygg og lav status for fagene. For det andre en strøm av tilgjengelige *løsninger* som i større eller mindre grad passer til å løse de aktuelle problemene: vekslingsmodell som ett av flere tiltak. For det tredje en strøm av *aktører* med ulike interesser, forutsetninger og virkelighetsforståelser: ansatte i fylkeskommunen, prosjektleder for vekslingsprosjektet, rektorer og ansvarlig for vekslingsmodell på skolenivå. For det fjerde en strøm av *beslutningssituasjoner*. Dette er anledninger eller «mulighetsvinduer» der det forventes at det fattes beslutninger. Her møtes de ulike strømmene, og løsninger, problemer og deltakere finner hverandre preget av en større eller mindre grad av tilfeldighet. Beslutningsprosessen fungerer godt når løsninger passer til problemene som skal løses, men modellen tar også høyde for hvorfor løsninger blir mindre gode. Problemer som strømmer forbi, kan forbli uløste fordi det ikke finnes tilgjengelige løsninger, eller man kan ha løsninger som ikke forholder seg til problemer, eller som er løsninger på problemer man ikke har. På denne måten kan vekslingsmodell ses som ett av flere midler for å nå flere, dels vagt formulerte mål, der det er uklart hvilke problemer vekslingsmodell skal løse.

Data og metode

Det er i hovedsak data fra seks utvalgte case som utgjør kjernen i evalueringen. Disse casene er de samme gjennom hele evalueringsperioden. Dette gir oss muligheten til å følge endring over tid, hvilke justeringer som gjøres og med hvilke begrunnelser. De seks casene er:

Hordaland	Helse- og oppvekstfag
Oppland	Helse- og oppvekstfag
Oslo	Bygg- og anleggsteknikk
Sogn og Fjordane	Bygg- og anleggsteknikk
Oslo	Teknikk og industriell produksjon (bilfag)
Østfold	Service og samferdsel

Disse casene antas å kunne representere noen utviklingsforløp som kan gi kunnskap om hva som generelt preger forsøkene med vekslingsmodell, om enn på ulike måter. Selv om casebeskrivelsene går i dybden av spesifikke forsøk med vekslingsmodell i spesifikke fylker i en gitt periode, er ambisjonen å identifisere ulike betingelser som må være til stede for at vekslingsmodell skal kunne fungere – kunnskap som er overførbar til andre sammenhenger. For å oppnå dette har vi valgt case som representerer de store forsøksområdene som helsefag og tømrerfag, men også litt mindre områder som salg/kontor- og administrasjonfag og bilfag. Hvert av disse områdene har svært ulike utgangspunkt og fagopplæringstradisjoner. Videre har vi inkludert fylker med geografisk spredning, med

ulikheter knyttet til omfang av lærlingordningen og andel av søkerne fylkeskommunen erfaringsmessig formidler (Høst mfl. 2013).

Formålet med en kvalitativ tilnærming er å få en dybdeforståelse av vekslingsmodellene. I hvert case har vi derfor gjennomført en rekke nye intervjuer med sentralt plasserte aktører i vekslingsprosjektet, som prosjektleder, skoledelse, lærere, ansatte i opplæringskontor, lærebedrift, samt fylkeskommunalt og kommunalt ansatte. Hvert case er preget av særegne forutsetninger med hensyn til elevgrunnlag, fagopplæringstradisjon og samarbeidsrelasjoner mellom fylkeskommunen, skolene, lærebedriftene og opplæringskontor. Hver casebeskrivelse er skrevet for å ivareta og presentere variasjon mellom disse ulike forholdene, og er derfor ikke strømlinjeformet når det gjelder hvilke aktører som er intervjuet, eller i sin framstilling.

Intervjuene varte i gjennomsnitt 1 time. De fleste intervjuene ble gjennomført ansikt-til-ansikt, mens enkelte intervjuer ble gjennomført over telefon av praktiske hensyn. Bruk av kvalitative personlige intervjuer har gitt mulighet til å følge utprøvningsprosessen tett, gjennom å undersøke de mest sentralt plasserte aktørenes erfaringer underveis. Det har vært sentralt å undersøke relevante aktørers motivasjoner for å delta i forsøket, hvorfor de ønsker bestemte løsninger, hva som gjør at forsøket blir utformet på bestemte måter, og hva som har vært årsaken til justeringer underveis i utprøvningsperioden.

Videre har vi supplert caseundersøkelsene med data fra aktivitetsrapporteringene fra fylkeskommunene som mottar støtte til utprøving av vekslingsmodell per 1. juli 2017. Her rapporteres det til Utdanningsdirektoratet om aktivitet og bruk av de tildelte midlene etter en oppgitt mal. Malen dekker blant annet fylkeskommunenes hovedmålsetting og delmål for tiltaket (2014–2018), gjennomførte aktiviteter, planer for høsten og vurdering av måloppnåelse. Rapporteringene for de seks utvalgte casene inkluderes i casebeskrivelsene. Det konkrete datagrunnlaget for hvert case beskrives mer utførlig under casebeskrivelsene.

Gangen i rapporten

I neste kapittel presenteres vekslingsforsøk innen helsearbeiderfaget. Kapitlet starter med en beskrivelse av vekslingsforsøkens særegne sentrale posisjon i helsearbeiderfaget, før forsøkene i Hordaland og Oppland beskrives i detalj, sett fra ulike aktørers ståsted. I kapittel 3 tegnes et bilde av vekslingsforsøk i byggfag. Først i kapitlet visere vi at byggfag har vært et fagområde der representanter for næringen har vært viktige pådrivere for utprøving av vekslingsforsøk. Deretter går vi dypere inn i beskrivelser av konkrete vekslingsforsøk i tømmerfaget i Oslo og Sogn og Fjordane. Utprøving av vekslingsforsøk i bilfag (lette kjøretøy) framstilles i kapittel 4. Her tegner vi et bilde av hvordan initiativet til vekslingsforsøk kom fra skolesiden, i motsetning til i byggfag, og hvordan store utfordringer knyttet til organiseringen av vekslingsmodell førte til at forsøket nå er avsluttet. I det siste caset beskrives vekslingsforsøk innen service og samferdsel – det svakest etablerte utdanningsprogrammet sammenlignet med de andre casene. Kapitlet følger utprøving og implementering av vekslingsforsøk, og hvordan aktørene strever med læreplasstilgang, symptomatisk med lærefagernes svake posisjon på arbeidsmarkedet. I siste kapittel gis en sammenfatning av funn og avsluttende vurderinger av hva som er hovedutfordringene med å organisere vekslingsmodeller innenfor et videregående opplæringsystem.

2 Helsearbeiderfaget

Vekslingsmodellens særegne situasjon i helsearbeiderfaget

Det er spesielt mange forsøk med vekslingsmodeller i helsearbeiderfaget, noe som blant annet kan forstås som et resultat av at det er lagt opp til det gjennom to ulike meldinger til Stortinget, både en spesifikk for velferdssektoren og en generell for hele yrkesopplæringen. I Meld. St. 13 (2011-12) *Utdanning for velferd* beskrives vekslingsmodellen som et tiltak som kan øke tilstrømningen til og gjennomføringen av helsearbeiderfaget og barne- og ungdomsarbeiderfaget i videregående opplæring. Økt gjennomstrømning i fag- og yrkesopplæring stimulert ved utprøving av vekslingsmodell, ble omtalt som et av flere viktige tiltak for å sikre framtidig arbeidskraft i helse- og omsorgsyrkene. I Meld. St. 20 (2012-13) *På rett vei* skriver Kunnskapsdepartementet at man vil legge til rette for at fylkeskommunene utnytter den eksisterende fleksibiliteten i fagopplæringssystemet, og at opplæringstilbud som vekslingsmodeller skal anerkjennes og tilpasses, slik at det gir elevene et bedre opplæringstilbud.

Helsearbeiderfaget, som ble introdusert gjennom Kunnskapsløftet i 2006, er en videreføring av hjelpepleierutdanningen fra 1963, og faget tok også opp i seg det lærlingbaserte omsorgsarbeiderfaget, som ble etablert gjennom Reform 94. Hjelpepleierutdanningen var skolebasert, men hvor skoleopplæringen vekslet med lange praksisperioder ute i institusjoner og hjemmetjeneste.

Forsøkene på å reformere den tradisjonelle hjelpepleierutdanningen og etablere dette som ungdomsutdanning gjennom Reform 94, har møtt på store problemer som følge av etablerte rekrutteringsmønstre på området. Endringen fra 2006 med introduksjonen av helsearbeiderfaget og fagopplæring som eneste opplæringsmodell, har så langt heller ikke innfridd forventningene. Både lærlingordningen og praksiskandidatmodellen passer i utgangspunktet dårlig innenfor et felt som rekrutterer en dominerende andel voksne, og hvor deltidsarbeid er det normale. For ungdom er mønsteret i dag at det er omtrent like mange som starter på helsefagarbeiderutdanningen, som det før Kunnskapsløftet var i hjelpepleierutdanningen og omsorgsarbeiderutdanningen til sammen, men andelen som kommer ut som sertifiserte helsefagarbeidere, har vært lavere (Vibe mfl. 2012). Det er særlig den store overgangen til påbygning til generell studiekompetanse som alternativ til læretid som gjør at antallet som gjennomfører har gått ned. En viss innstramming i mulighetene til å ta påbygg før læretid ser ut til å ha ført til at flere gjennomfører læretid, men at de fleste tar påbygg i etterkant.

Samtidig som det de siste årene har vært en gradvis økning i antall lærekontrakter i helsearbeiderfaget,¹ er andelen nyrekrutteringer av helsefagarbeidere relativt lav (Høst mfl. 2015). De som får jobb etter endt læretid, må som regel også nøye seg med små deltidsstillinger (Nyen mfl. 2014). Flaskehalsen ser dermed ut til å ha flyttet seg fra det å få læreplass til det å få jobb.

1 Kilde: <https://www.udir.no/tall-og-forskning/finn-forskning/tema/sokere-til-lareplass-og-god-kjente-kontrakter/>

I tillegg til påbygging til generell studiekompetanse, har flere fylkeskommuner tilbud om andre veier gjennom helsearbeiderutdanning. Det gjelder for det første YSK-ordningen. Dette er en ordning som gir både fagbrev og studiekompetanse på fire år. En del skoler har også tilbud om å ta helse- og oppvekstfag i et skolebasert løp over tre år, men hvor elevene får generell studiekompetanse og ikke fagbrev etter fullført utdanning. Vekslingsforsøkene innen helsearbeiderfaget må derfor noen steder konkurrere om oppmerksomhet med andre alternative modeller i sitt arbeid med å få søkere.

Vekslingsforsøkene i helse og oppvekst

Utpøvingen av vekslingsmodell evalueres særskilt i Hordaland og i Oppland, men evalueringen har samtidig også et blikk på forsøkene i andre fylker. Helse- og oppvekstfag er det programmet hvor det i størst utstrekning prøves ut vekslingsmodeller. Mens to fylkeskommuner, Oslo og Akershus, har avsluttet sine forsøk, er det fortsatt åtte fylkeskommuner som har tilbud med vekslingsmodell i helse- og oppvekstfag. Rundt to av tre av de som i dag er i vekslingsløp, tilhører helse- og oppvekstfag.² Til tross for at noen fylker og skoler har gått ut av ordningen, har nye skoler i andre fylker bidratt til at det samlede tallet på vekslings elever fortsatt er relativt høyt innenfor dette programområdet.

Et forsøk som kom sent i gang, var Nord-Troms videregående. Etter at skolen sto i fare for å miste sitt tilbud innen helse og oppvekst som følge av lav søkning, ble vekslingsmodell lansert av fylkeskommunen som et «siste forsøk» før tilbudet eventuelt måtte legges ned. Veksling ble tilbudt som eneste alternativ, og det viste seg å ha stor appell til ungdom i dette distriktet. Både helsearbeiderfaget og barne- og ungdomsfaget har i dag to kull med vekslingsklasser, og ifølge skolen har dette til nå foregått uten frafall. Forsøket preges av en lokalpolitisk mobilisering, som inkluderer flere kommuner.

En skole i Hedmark kjører også veksling som eneste alternativ i helsearbeiderfaget og barne- og ungdomsarbeiderfaget. Dette er imidlertid en skolebasert vekslingsmodell, der elevene følger 2+2-modellen, men har 4 ukers praksis i Vg1 og hele 14 ukers praksis i Vg2. På Vg3 er elevene lærlinger, men har betydelige perioder med skoleundervisning. Skolen har gode erfaringer med dette tilbudet, som nå har fire kull i gang.

De fleste forsøkene innenfor helse- og oppvekstfag baserer seg på veksling fra første eller andre året, med et gradvis økende antall dager per uke med opplæring i bedrift, og tilsvarende reduksjon i antall skoledager. I noen av fylkene prøves det ut modeller basert på blokker av en eller flere sammenhengende uker med henholdsvis skole- og bedriftsopplæring. De to fylkene vi ser på, representerer hver sin modell i dette henseendet, Hordaland med blokkmodell, og Oppland med veksling gjennom uka.

De empiriske dataene for den videre analysen er i stor grad hentet inn gjennom intervjuer med ulike aktører i vekslingsforsøkene i Hordaland og Oppland, med vekt på de som organiserer vekslingen både på skolen, i kommunen og på arbeidsplassene. Vi har intervjuet avdelingsledere og lærere ved skolene, lærlingansvarlige, konsulenter og virksomhetsansvarlige i kommunene som har lærlinger/vekslingslever i helsearbeiderfaget. Elevene som deltar i forsøket, ble intervjuet i 2016.³

² Kilde: Fylkeskommunenes rapportering til Utdanningsdirektoratet 2017

³ Se Andresen mfl. 2016.

Forsøket i Hordaland

Vekslingsforsøket i Hordaland er lagt til en skole i Bergen, med mulighet for å søke fra hele fylket, og med Bergen kommune som avtaker av alle lærlingene. Modellen for vekslings i Hordaland legger stor vekt på at elevene skal tidlig ut i bedrift, allerede etter seks måneder på Vg1 i skole. Deretter er de hovedsakelig i lære i tre og et halvt år, og de får lærlinglønn fordelt på disse årene. Det første halvannet året har de en syklus der de er én uke i skole og deretter tre uker i bedrift. De to siste årene er de på skolen bare to dager i måneden i tillegg til en dag i måneden med programfag.

For at tilbudet skulle være attraktivt, hadde kandidatene i de to første kullene, 2013 og 2014, muligheten til å velge å kombinere vekslings med påbygging til generell studiekompetanse etter to og et halvt år. For de elevene som følger dette alternativet, ligger modellen tett opp til YSK-ordningen. I første kullet valgte åtte av ti elever påbyggskombinasjonen. I andre kullet var dette redusert til to av ti. Fra og med 2015-kullet stoppet skolen tilbudet om å kombinere vekslings med påbygging til generell studiekompetanse. Begrunnelsen var særlig at det ble et tøft løp for elevene. Samtidig var ikke lærebedriftene så veldig begeistret for ordningen (Andresen mfl. 2016).

Et hovedfunn fra de to første årene av evalueringen (delrapport 1 og 2) var at skolen generelt var mer positiv til vekslingsmodell enn kommunen. Til tross for at lærerne mente at vekslingsmodellens utforming i Hordaland ga dem en større arbeidsbelastning enn den ordinære 2+2-modellen, hadde de et sterkt ønske om å lykkes, fordi de opplevde at modellen var positiv for elevene. Kommunen var mer avventende. Dette skyldes blant annet at ordningen, slik de har erfart den, har en tendens til i praksis å legge beslag på flere læreplasser enn den ordinære modellen. Man mener lærebedriftene teller gjerne hvor mange de har under opplæring, uten å ta hensyn til om de er der på heltid eller veksler. Vekslingselevene selv var i stor grad positive til modellen og til vekslings mellom teori og praksis. Flere uttrykte imidlertid at denne kombinasjonen av skolearbeid og bedriftspraksis var arbeidskrevende. Særlig gjaldt det dem som tok påbygging samtidig.

Skolen som prosjektleder

Det er avdelingsleder ved den skolen som har tilbud om vekslings, altså Olsvikåsen, som er prosjektleder for forsøket i helsearbeiderfaget i Hordaland. Det var et tett samarbeid med fylkeskommunen i forkant og i den første fasen av prosjektet, men etter at det kom i gang, er kontakten med fylkeskommunen mindre hyppig. Vekslings er etter hvert blitt en del av Olsvikåsen skoles profil, på samme måte som man i fylket har en skole som har tilbud om YSK og en skole som er i ferd med å sette i gang skolebasert helsearbeiderfag over tre år med studiekompetanse, som alternativ til fagbrev.

Skolen mottok i forsøksperioden prosjektstøtte fra Utdanningsdirektoratet på 200 000 kroner i året, som har dekket prosjektlederoppgraden. De mottok også 500 000 kroner i støtte fra fylkeskommunen for hele prosjektperioden. Denne summen har de delt med Bergen kommune, som har vært lærebedrift. Midlene har særlig vært benyttet til å utvikle opplæringsbok med såkalte prosjektoppdrag. Skolen får ellers finansiering for elevene i to skoleår, mens bedriftene får ordinært lærlingtilskudd for 24 måneder. Skolen oppfatter fordelingen av midler som rimelig. Selv om de ikke har ekstramidler fra høsten 2017, ønsker skolen å fortsette å tilby vekslingsmodell. Man mener det er lagt ned mye arbeid som gjør at arbeidet med modellen vil kunne fortsette uten samme grad av ekstrainsats som de første årene. Man er i ferd med å gå fra en prosjekt- til en driftsfase.

For å dempe den store arbeidsbelastningen modellen med blokkvekslings har hatt en tendens til å gi, har man nå fordelt arbeidet med vekslings på dobbelt så mange program-

faglærere som tidligere. Fortsatt vurderer man det slik at modellen gir periodevis større arbeidsbelastning, men lærerne som er involvert, ønsker likevel å fortsette. Skolen er svært opptatt av å få til et godt samarbeid med arbeidslivet representert ved kommunen, og gir klart uttrykk for at de ønsker at vekslingsmodellen skal eies like mye av begge parter. Partene har også arbeidet for å tydeliggjøre arbeidsdelingen, og de forsøker å unngå «dobbelansvar» siden det stjeler ressurser. Uten at det skal være vanntette skott, skal skolen ha ansvaret for vekslingselevene de to første årene, mens kommunen skal ha ansvaret de siste to årene. Slik sett har modellen kanskje kommet nærmere en 2+2-modell enn opprinnelig tenkt.

Programfaglærerne legger særlig vekt på at de har erfart at vekslingselevene modnes raskere enn ordinærelevne. Elevene har et sterkere eierforhold til utdanningen sin, og de beriker undervisningen ved å bringe mange praktiske problemstillinger inn i klasserommet.

Slik sett har de en del til felles med voksne elever. Vekslingselevne er imidlertid i mindre grad enn andre en del av elevmiljøet ved skolen, og de oppfattes som mer knyttet til arbeidsstedene.

Det er særlig programfaglærerne som er positive til vekslingsmodellen, ikke i samme grad fellesfaglærerne. Programfaglærerne vil gjerne finne måter å overføre det de oppfatter som særlig positivt, nemlig tidlig praksis, til ordinærelevne.

De ordinære elevne, som har mest teori, har en hovedsakelig praktisk og muntlig tverrfaglig Vg2-prøve, mens vekslingselevne, som er mest i praksis, paradoksalt nok har en skriftlig, tverrfaglig Vg2-prøve. Dette oppleves som lite hensiktsmessig, og lærerne ønsker at også vekslingselevne skal ha en praktisk prøve.

Forsøket i Oppland

Initiativet til å prøve ut vekslingsmodell i helsearbeiderfaget i Oppland, kommer fra fylkeskommunen. Tre skoler meldte sin interesse for dette. Fra skolesiden er begrunnelsen at man tror elevene har godt av å komme tidligere ut i praksis, og gjennom det få en tettere kopling mellom teori og praksis. Dette håper man også kan dempe den store overgangen til påbygging til generell studiekompetanse blant helsefagelevne. De gode erfaringene med hjelpepleierutdanningen, som hadde en form for vekslingsmodell, har vært trukket fram av flere aktører på skolesiden. Samtidig som det er et klart ønske om å gi skolen en rolle gjennom hele opplæringsløpet, uttrykker man ikke noe ønske om å gå tilbake til en skolebasert modell.

I Oppland går vekslingselevne ordinært Vg1, men de som har signalisert at de ønsker vekslings, har praksis gjennom yrkesfaglig fordypning i helsearbeiderfaget i andre termin. En måned ut i Vg2 starter elevene vekslingsløpet, som første året består av tre dager i bedrift og to dager i skole hver uke. De dagene vekslingselevne er i skolen, er de plassert inn i en ordinær helsefagarbeiderklasse. Da gjør de ferdig alle fellesfagene i Vg2, med unntak av samfunnsfag, som gjennomføres tredje året. I dette året er de på skolen én dag i uka, med fem timer programfag, og i tillegg samfunnsfag. Det fjerde året er de fem timer i uka på skolen i egen gruppe, med bare programfag. Timefordelingen totalt skal være som i ordinær modell, men alle timene i yrkesfaglig fordypning andre året er lagt til læretiden i bedrift.

I de to første delrapportene av evalueringen kom det fram at skolen var svært fornøyd med vekslingsmodellen. Det var lavt fravær blant vekslingselevne, som man mente modnet raskere faglig enn de ordinære elevne. Det var ikke noe frafall, men én elev had-

de ønsket og fått innvilget å gå tilbake til ordinær modell. Vekslingselevene ellers var godt fornøyd med modellen, med unntak av at de opplever at praksisoppdragene de har med seg fra skolen og ut i bedrift, er slitsomme. Samtidig var det ingen endring i retning sterkere fagarbeideridentitet blant vekslingselevene sammenlignet med dem i ordinær modell. Gjennomsnittlig inntakspoeng blant vekslingselevene ligger ganske likt med gjennomsnittlig inntakspoeng blant elevene i ordinært løp. Arbeidsgiverne var generelt positive til å ha lærlinger, og også vekslingselever. Kommunen var mindre fornøyd med den hyppige vekslingen hvor elevene er inne på skolen hver eneste uke, og ønsket seg heller en blokkmodell. De var også noe avmålte når det gjaldt vekslingsmodellens framtid.

Datagrunnlaget for denne tredje runden i evalueringen av vekslingsforsøket i helsearbeiderfaget i Oppland, er intervjuer med kommunen, skoleledelsen, lærere, og ledere ved tjenestestedene som fungerer som lærebedrifter.

Utviklingen i forsøket, sett fra skolen

I Oppland tok de inn fjerde kull med vekslingselever høsten 2017. Skolen var litt avventende, fordi man været litt vage signaler fra utdanningsmyndighetene om hvorvidt veksling er noe det skal satses videre på. Man fornemmet at luften kanskje var i ferd med å gå ut av ballongen på hele vekslingsforsøket. Således kom man også litt sent i gang med å rekruttere nye elever til modellen. I år var det bare to søkere. Dermed var man nede på samme nivå som de to andre skolene i Oppland, med veksling som har henholdsvis en og to elever. Å lage et eget opplegg for bare to elever ville neppe være bærekraftig på sikt. Til sammenligning var det i den ordinære helsefagarbeiderklassen 21 elever, så forholdet mellom disse har utviklet seg svært skjev.

Ideelt sett mener skolen man burde ha en hel klasse med vekslingselever. Når man ikke har det, må elevene være i ordinærklasser når de er inne på skolen. Det er mulig på Vg2, men ikke på Vg3, fordi det ikke finnes noen ordinærklasse på dette nivået. På Vg2 innebærer det at den ordinære klassen også må få sin timeplan lagt opp etter vekslingselevens pendling inn og ut. Det blir å hoppe fra ett tema til et annet, for så å hoppe tilbake når vekslingselevene kommer inn igjen. Vekslingselevene blir i liten grad integrert i den ordinære klassen, hvor de er litt ut og inn. De har også utviklet sin egen lille identitet, og ønsker å være i egen gruppe når anledningen åpner for dette.

Lærerne er fortsatt positivt innstilt til vekslingsmodellen som sådan. De ser mange styrker ved den rent pedagogisk, og synes stadig de får bekreftet disse gjennom å se hvordan vekslingselevene utvikler seg. Elever som slet med motivasjonsproblemer, blomstrer opp. Lærerne vegrer seg likevel mot å foreta en direkte sammenligning mellom modellene.

Lærerne er ute hos elevene i praksis hver sjetten uke. De følger opp det som er definert som teoretiske mål i praksisprosjektene, mens det som er definert som praktiske mål, skal følges opp av veilederne, som normalt er hjelpepleiere og omsorgsarbeidere.

Skolen opplever at de har et godt samarbeid med kommunen og arbeidsstedene. Vekslingsmodellen har bidratt til at de har utviklet langt større innsikt i og forståelse for hverandres situasjon. Samtidig ser man at modellen tar mye tid, det har en tendens til å bli mange møter, og elevene får mange kontaktpersoner å forholde seg til; programfaglærer, veileder, faglig leder fra kommunen og avdelingsleder.

En vurdering er at vekslingsmodellens synkende popularitet skyldes en oppfatning om at elevene har dobbelt med arbeid, siden de både skal være arbeidstakere og følge opp praksisoppdragene de har med seg ut. På denne måten blir de både elever og arbeidstakere på én gang. Det er ikke sikkert at dette tiltrekker dem som ønsker seg et mer praktisk opp-

læringsløp. En annen vurdering er at elevene opplever at veksling blir et mer endelig valg av vei videre, og at dette valget kommer litt for tidlig. Ikke særlig mange er helt sikre på at de vil bli helsefagarbeidere når de er 16 år. Valget er likevel ikke så endelig, tatt i betraktning at fire av fem ferdigutdannede fra vekslingsforsøket har søkt videre utdanning.

Kommunene

Begge vekslingsprosjektene ligger i store eller relativt store kommuner og har kommunen som avtaker av vekslingslærlingene. Kommunene har forpliktet seg politisk til å ta inn lærlinger, og inkluderer vekslingselever i dette. Det praktiseres på denne måten en modell hvor de som velger og får innvilget veksling, er sikret et fullt utdanningsløp. Slik sett er de privilegerte sammenlignet med ordinære yrkesfagelever.

Ordningen er ikke av den grunn uten friksjon, og denne oppstår både mellom kommunen og skolen, og innad i kommunen. Læreplassene er blitt til gjennom en politisk prosess, hvor kommunen innfrir forventningene om å stille læreplasser til ungdom, og til vekslingslærlinger. Litt grovt beskrevet ser det ut til at det i begge kommuner er en mer positiv holdning til lærlinger i helsearbeiderfaget generelt og til vekslingselever spesielt dess nærmere det politiske nivået en kommer. Litt mindre positive holdninger til vekslingsforsøket finner en blant dem som skal administrere ordningen, gjennom inntak og oppfølging av lærlinger og samarbeid med skolene og lærebedriftene. Deres sammenligningsgrunnlag er den ordinære lærlingordningen, til dels også modellen med full opplæring i bedrift. I begge kommuner opplever de at vekslingsmodellen kommer dårligere ut langs viktige dimensjoner.

En innvending er at en del av vekslingselevne ikke er godt nok motivert for et slikt opplæringsløp, til dels på grunn av alder og manglende erfaring som grunnlag for å kunne ta valg. En annen er at skolesiden i for stor grad styrer vekslingsløpet, og at dette bidrar til at vekslingselevne blir litt for mye skolens elever, og dermed beskyttes mot sosialiseringen fra arbeidslivssiden. I begge kommuner er det lagt ned store anstrengelser, fra begge parter, i å skape et godt samarbeid mellom kommunen og skolen. Man har lært seg å forstå hverandres situasjon langt bedre, og det er etablert tette relasjoner mellom de ansvarlige på hver side.

På et mer generelt nivå kommer det fram synspunkter som at skolen har en så sterk interesse av at elevene fullfører, at de svekker de mekanismer og sanksjonsmidler kommunen og arbeidssstedet rår over når det gjelder å stille krav til vekslingselevne for at de skal få lov til å fortsette. Beskyttelsen fra skolens side gir seg også uttrykk gjennom garantien vekslingselevne har om at de kan velge seg tilbake til skolen for å følge ordinært løp, dersom de likevel ikke synes veksling i bedrift var noe for dem. Den er blitt mye brukt og representerer stort sett det eneste frafallet fra vekslingsforsøkene.

Eksempler på mekanismer som virker styrende, er at modellen for veksling tar for mye utgangspunkt i skolens behov og rytme, som hvor ofte og hvilke dager elevene skal inn på skolen, når de skal ha ferie, utforming av opplæringsbøker og prosjektoppdrag, samt oppfølgingen og rettingen av disse. Et problem som påpekes noen steder er at veiledernes autoritet svekkes, fordi det er skolen som sitter på de egentlige svarene.

Elevene må forholde seg til kryssende autoriteter, og det hender at eleven «løper til læreren» med ting som man mener bør løses på arbeidsplassen. Det vises også til eksempler på at elever – kanskje for lett – får bytte lærebedrift, fordi den første ikke passet dem.

Også de ansvarlige for ordningen i kommunene ser mange positive sider ved vekslingsordningen, ikke minst at noen ønsker seg tidligere ut i praksis, og behovet mange har for

å få knyttet teorien tettere til praksis. Men utformingen dette har fått i praksis gjennom vekslingsmodellen i helsearbeidefaget, er de kritiske til.

Lærebedriftene

Virksomhetene innenfor kommunal helse og omsorg som har lærlinger, skiller seg veldig fra lærebedrifter i fag i privat sektor (Høst mfl. 2014). De tar ikke inn lærlinger med tanke på egen rekruttering, men fordi kommunene vedtar politisk å stille læreplasser. Virksomhetene ser i stor grad på lærlingene på samme måte som elever og studenter på utplassering. Etter opplæringsperioden tilbys de som regel ingen stilling. I den grad rekruttering er et aspekt, er det på et svært generelt plan, som å sikre det framtidige behovet for arbeidskraft i sektoren. Lærlingen kan uttrykke ønske om lærebedrift, mens lærebedriftene selv får seg tildelt lærlinger, uten at de selv er med på utvelgelsen. Dette aksepteres, og årsaken er trolig nettopp det at dette ikke dreier seg om rekruttering, men en avgrenset praksis- og opplæringsperiode, hvor lærlingene er gratis for virksomhetene. De blir på en måte sett på som elever eller studenter på utplassering, selv om de blir mye lenger og slik sett vil kunne gjøre mer nytte for seg.

Lærebedriftene er generelt positive til å ha lærlinger, men deler seg litt i synet på vekslingsmodellen, noe som ser ut til å dreie seg mer om erfaringer med enkeltelever enn med ordningen som sådan. Noen opplever at de får lærlinger, men uten å vite på forhånd om disse er ordinære eller vekslingslever. I kommunen roterer lærlingene mellom ulike lærebedrifter inn pleie og omsorg, uten at det er særlig strengt fastsatt hvor lenge de skal være på hvert sted. En lærebedrift, om de er først, kan få en lærling som er 16 år, og sjansen for at vedkommende ikke er moden nok, er dermed ganske stor. Det viktigste er imidlertid om de er motiverte for praksis. Det er eksempler på elever som har slitt med motivasjon i skole, som virkelig våkner opp i praksis, men det er også eksempler på at vekslingselever ikke er så motiverte.

Fra flere av lærebedriftene uttrykkes det tilfredshet med den faglige oppfølgingen vekslingselevene får fra skolen. Samtidig er enkelte også på dette nivået kritiske, fordi man mener skolen er så opptatt av at elevene skal fullføre at lærebedriftene har lett for å bli litt overkjørt i vurderingen av elevenes modenhet. Det særegne ved læreforholdet i kommunen blir her også stilt på spissen. Lærlingen er ikke tatt inn som ledd i en rekruttering, noe som gjør at de ikke har det samme trykket på seg som en lærling som skal vise seg som en framtidig fagarbeider og en verdig deltaker i arbeidsfellesskapet. Det siste er ikke særegent for vekslingselevene, men gjelder alle lærlinger i kommunene. For vekslingselevene kommer imidlertid dette i tillegg til at de har en binding til skolen. Enkelte vekslingselever kan i bestemte situasjoner påpeke at det er ting de kan og ikke kan gjøre under henvisning til skolen, noe som lærebedriften kan oppleve begrenser deres fleksibilitet.

For enkelte lærebedrifter har disse momentene totalt sett ført til en viss skepsis til vekslingsmodellen. Enkelte går så langt at de sier nei til vekslingselever. De fleste lærebedrifter ser likevel ut til å være positive til fortsatt å ta inn vekslingselever, og ser vekslingselevene som de ser andre lærlinger, elever og studenter. De er der en tid, skal ha en praksisveileder, og bidrar i større eller mindre grad i arbeidet. Det er en plikt å ha dem der, men de bidrar som regel positivt. I lærebedriftene finnes det også tilhengere av en mer skoleorientert ordning, som de selv gjerne har vært gjennom. De setter pris på at vekslingselevene har med seg praksisoppdrag og læringsmål, som de jobber systematisk med mens de er på jobb.

Vekslingsforsøket sett ut fra målene

Hordaland tok høsten 2017 inn sitt femte kull i vekslingsmodell i helsearbeiderfag. I tillegg hadde de også forsøk med vekslingsmodell i barne- og ungdomsarbeiderfag, i tømrerfag og i frisørfag. Mens Olsvikåsen skole, som hadde vekslingsforsøk i både helsearbeiderfaget og barne- og ungdomsarbeiderfaget, er fornøyd med vekslingsmodellen og gjerne vil fortsette, har fylkeskommunen ingen mening om dette foreløpig. De skulle, i løpet av høsten 2017, foreta det de kaller en intern evaluering av «hvordan de egentlige resultatene er» og deretter ta stilling til hvorvidt de skal fortsette med vekslingsmodell, også etter forsøket.

Det har vært et mål at vekslingsmodellen i helsearbeiderfaget skal bidra både til økt rekruttering og bedre gjennomføring i utdanningen, og at den i tillegg skal bidra til å dekke det økte arbeidskraftbehovet i sektoren. Hvordan står foreløpig forsøket i forhold til dette?

I Hordaland, som er ett av ni forsøksfylker i helsearbeiderfaget, har søkningen til helse- og oppvekstfag økt med 37 prosent fra 2012 til 2017, og det samme har søkningen til Vg2 helsearbeiderfag gjort. Søkningen til læreplass i samme fag har økt med hele 87 prosent, fra 86 til 161. Det er imidlertid problematisk å knytte den økte søkningen til betydningen av vekslingsmodell. Bare en svært liten andel av helse- og oppvekstelevne søker seg til vekslingsmodellen, mellom 3 og 4 prosent. Søkningen til vekslingsmodellen har ikke økt slik totalsøkningen til helse- og oppvekst har gjort det, men er ganske stabil. På Vg1 ble det i 2016 tatt inn 915 elever i Hordaland, hvorav 20 i vekslingsmodell, fordelt med ti på helsearbeiderfaget og ti på barne- og ungdomsarbeiderfaget. Slik sett er betydningen av vekslingsmodellen helt marginal i forhold til de totale søker- og elevtallene, og kan verken anses som en konkurrent til ordinærmodell på fylkesnivå eller å bidra til vesentlig økning eller nedgang i søkertallene. I stedet er det andre forhold som kan tenkes å ha hatt betydning, som tilgangen til læreplasser.

Målt etter inntakskarakterer, er det liten forskjell mellom elevene i vekslingsklassene og elevene i den ordinære klassen på Olsvikåsen skole. I første kull (2013-inntak) hadde vekslingselevne litt bedre karakterer enn de ordinære, i andre kull var det svært likt, mens de ordinære elevene hadde svakt bedre karakterer enn vekslingselevne i tredje kull. I kullene som ble tatt inn for 2016, har igjen vekslingselevne litt bedre karaktersnitt enn de ordinære elevene. I disse tallene er imidlertid ikke de som har sluttet mellom inntak og i dag inkludert.⁴

I det første kullet som har fullført i helsearbeiderfaget, var det syv av ti som gjennomførte og besto fagbrev. De tre som ikke gjennomførte, falt likevel ikke ut av videregående opplæring. To av dem gikk over til påbygging. Den tredje gikk tidlig tilbake til ordinær modell.

Det er flere som har valgt å hoppe av fra vekslingsmodellen i helsearbeiderfaget enn i barne- og ungdomsarbeiderfaget, uten at skolen har noen forklaring på dette. Samtidig er det ifølge skolen bare to av 40, det vil si 5 prosent, helsefagarbeiderlæringer i veksling som har falt ut av videregående opplæring som sådan. For de øvrige er det snakk om endring av opplæringsløp eller fagområde.

Vi har ikke fått ut tall for gjennomføring og kompetanse for ordinærelever som startet på helse- og oppvekstfag i Hordaland i 2013. Det er liten grunn til å tro at de har tilsvarende gode tall for gjennomføring som de som startet i veksling i 2013. Imidlertid er det komplisert å sammenligne gjennomføringen i vekslingsmodellen med ordinær modell. Man kan ikke sammenligne gjennomføring av 3,5 års læretid med to års læretid. Sam-

⁴ Kilde: Olsvikåsen skole

menligner man hele det fireårige løpet, blir dette problematisk, fordi vekslingsselevene i praksis er garantert lære plass, noe ordinære elever ikke er. Dersom vekslingsselevene ikke trives i lære det første året, tilbys de tilbakeføring til skole. Et slikt alternativ har i praksis ikke ordinærlæringer, fordi de er ferdige med skolen. De kan eventuelt velge å hoppe av lære plassen og søke påbygging, men må da vente til neste skoleår starter.

I Oppland er det første kullet av vekslingsselever ferdige denne våren. Av de fem som har gjennomført dette løpet, har tre søkt påbygging til generell studiekompetanse, én har søkt fagskole, mens én har søkt jobb som helsefagarbeider. I den grad det har vært et mål at vekslingsmodellen skal styrke helsefagarbeideridentiteten og øke rekrutteringen til feltet, er det altså ingenting her som peker i retning av at så har skjedd.

Søkningen til vekslingsmodellen i Oppland har også falt betraktelig. Til høstens tre skoler som har tilbudet, er det en-to søkere hvert sted. Således er det lite som tyder på at vekslingsmodellen i seg selv gjør helsefagarbeiderutdanningen mer attraktiv. Tallet er også såpass lavt at problemstillingen om hvorvidt vekslingsmodell påvirker rekrutteringen til faget, ikke blir relevant.

Det har ikke vært frafall i egentlig forstand blant vekslingsselevene, ut fra de opplysninger vi har fått. Frafallet fra modellen var til å begynne med svært lite, men i det tredje kullet trakk to seg etter bare et par måneder som vekslingsselever. De gikk begge tilbake til ordinær modell, og etter Vg2 videre til påbygging til generell studiekompetanse.

Som i Hordaland kan den ordinære modellen for opplæring av helsefagarbeidere i Oppland neppe vise til lignende lave tall når det gjelder frafall, selv om frafallet ifølge skolen vi har undersøkt heller ikke er høyt. Det må understrekes at frafall fra modellen heller ikke er sammenlignbart med frafall fra utdanningssystemet. Som i Hordaland har vekslingsselevene i Oppland blitt garantert en lærekontrakt, slik at det ikke er enkelt å sammenligne.

Oppsummering

Tilbud av vekslingsmodell i helsearbeiderfaget i Hordaland og Oppland fortsetter gjennom inntak av nye kull høsten 2017. Dette ser ut til å representere hovedtrenden innenfor helse og oppvekst. Selv om noen vekslingsforsøk har blitt avsluttet, har flere kommet til. Drivkraften alle steder er skolene, som ser dette som en svært god måte å lære på. I forsøkene har det vært brukt mye tid og krefter på å bedre samarbeidet mellom skolen og kommunen som avtaker av vekslingsselever i praksis. Begge sider sier dette har gitt en større gjensidig forståelse for hverandres hverdag og vilkår, og en langt bedre kommunikasjon.

Til tross for bedre samarbeid, er det noe skepsis på kommunesiden, og også i enkelte av lærebedriftene, til videreføring av vekslingsmodell etter forsøket. Den oppleves som tynge å drive, og ikke minst oppleves den som mer skolestyrt enn lærebedriftstyrt. Sammenligningsgrunnlaget er ordinære læringer eller læringer med full opplæring i bedrift. Som følge av at helsearbeiderfaget fortsatt har en sterk forankring i skolen, mens bedriftene i hovedsak tar imot utplasserte vekslingsselever eller læringer, vil vekslings trolig kunne fortsette så lenge det er søkning til og politisk støtte til tilbudet.

Det er vanskelig å vurdere gjennomføringen i vekslingsmodellen opp mot andre modeller. Vekslingen har nesten ikke frafall, i betydning frafall fra videregående opplæring, men den har en god del overganger til ordinær modell. Ordinær modell har heller ikke stort frafall ved de to skolene vi har undersøkt, men en stor andel av helsefagarbeiderselevene melder overgang til påbygging til generell studiekompetanse etter Vg2. I den ene kommunen har også de fleste av de som nå har gjennomført vekslingsmodell i helsear-

beiderfaget, søkt påbygging. Slik sett er det lite som tyder på at modellen bidrar til økt rekruttering av helsefagarbeidere. Kommunene som har lærlinger og vekslingselever sier også det generelt er svært vanskelig med stillinger for nyutdannede, noe som antyder en helt annen problemstilling, nemlig i hvilken grad målet om økt rekruttering er relevant, gitt dagens situasjon.

De som er mest positive til vekslingsmodellen, er skolene, hvor de vi har intervjuet opplever at den gir bedre læringsutbytte, også for dem som var lite motivert for skoleopplæring. Elevene som ble intervjuet i forrige datainnsamlingsrunde, opplevde veksling som en svært god måte å lære på. Informantene i kommunene og lærebedriftene uttrykker foreløpig ikke like klare vurderinger.

3 Byggfag

Oversikt over vekslingsmodeller i bygg- og anleggsteknikk

Byggfag er et fagområde der flere fylker har prøvd ut vekslingsmodeller. Dette må ses i sammenheng med at representanter for byggenæringen har vært viktige pådrivere for utprøving av veksling. I denne evalueringen er det tømrerfaget vi har fulgt. Alle fylkene som har hatt veksling innenfor byggfag, har hatt veksling i tømrerfaget. Det er Oslo og Sogn og Fjordane som er våre case. Oslo hadde også veksling i rørleggerfaget og blikkenslagerfaget. I Sogn og Fjordane er vekslingselevene i hovedsak i tømrerfaget, men det er mulig for elevene å veksle i andre fag.

Samlet sett er det fire fylker har prøvd ut veksling i byggfag. I to av disse fylkene pågår det høsten 2017 fortsatt utprøving av vekslingsmodeller. Det gjelder Hordaland og Sogn og Fjordane. I disse to fylkene er det hvert år tatt inn nye elever i veksling, senest høsten 2017. Hordaland begynte med veksling i 2013. Sogn og Fjordane begynte i 2014, men ettersom elevene følger ordinært Vg1, skjedde det først en endring fra 2015, da elevene begynte i Vg2. I de to andre fylkene, Oslo og Oppland, pågår det ikke lenger utprøving av veksling i bygg. Det tas ikke inn nye kull, og kullene som var i veksling, har fullført opplæringen. I Oslo ble det tatt inn vekslings elever i 2012 og 2013, mens det i Oppland kun ble tatt inn vekslings elever i 2012. I begge fylker var intensjonen å fortsette utprøvingen i flere kull, men det lyktes ikke. En viktig årsak har vært manglende søkning og for Oslos del også hvordan inntaket av elever har vært organisert.

To viktige dimensjoner for å beskrive vekslingsmodeller er *når* elevene begynner på *opplæring i bedrift* og når selve *læretiden* starter. Innen byggfag har Hordaland og Oslo hatt en rendyrket vekslingsmodell, der elevene har gått ut i lære i bedrift på våren i Vg1. I Hordaland har kullene gått ut i lære 1. februar, mens de to kullene i Oslo gikk ut i lære henholdsvis 1. februar og 1. mars. Også alle fag sett under ett, skiller disse to modellene seg ut med tidlig oppstart av læretiden. Det vanligste har vært at læretiden starter i Vg2, slik tilfellet også var i byggfag i Oppland, der lærekontrakten ble tegnet tidlig i Vg2. I motsatt retning skiller vekslingsmodellen i byggfag i Sogn og Fjordane seg ut. Elevene begynner her først i lære fra år 3, slik som i 2+2-modellen, men vekslingselevene har opplæring i bedrift i programfag og yrkesfaglig fordypning på Vg2. En slik vekslingsmodell ligner klart mer på 2+2-modellen enn vekslingsmodellene i Hordaland og Oslo. Elevene i Sogn og Fjordane får mer av opplæringen i bedrift enn hva som er vanlig i 2+2-modellen, men blir ikke læringer tidligere enn i 2+2-modellen.

Også når det gjelder graden av *faglig spesialisering* har Hordaland og Oslo hatt den mest rendyrkede vekslingsmodellen. Elevene i Hordaland har kun undervisning i tømrerfaget og har en annen periodisering av fellesfag enn i 2+2-modellen. I Oslo hadde de to kullene kun opplæring i tømrerfaget fra Vg1, med litt ulike løsninger for fellesfagene i de to kullene. I Sogn og Fjordane har elevene hatt tilnærmet ordinært Vg1 med flerfaglig opplæring (selv om praksisperioder i bedrift gjerne har vært i tømrerfaget), mens de i Vg2 har hatt opplæringen rettet mot tømrerfaget.

En viktig forskjell mellom Hordaland og Oslo er at *inntaksområdet* i Hordaland er hele fylket, mens Oslo har prøvd ulike inntaksmodeller. I kull 2 måtte man ha opptak på Kuben videregående skole for å komme inn på veksling, noe som reduserte antallet mulige søkere. For mer informasjon om inntaksmodellene i Oslo, se omtale av Oslo nedenfor.

Tabell 3.1 gir en skjematisk oversikt over forsøkene som har blitt iverksatt innenfor byggfagene, med hovedvekt på tømrerfaget.

Tabell 3.1 Vekslingsforsøk i byggfag.

Fylke (skole)	År	Lærekontrakt fra	Skoleopplæring etter tegnet lærekontrakt	Antall personer i veksling i tømrerfaget (ved oppstart i ulike kull)	Annet
Oslo (Kuben)	Kun 2012 og 2013	1. februar Vg1 (2012) 1. mars Vg1 (2013)	Fire-fem treukersperioder i år 2 og 3. To uker i år 4.	12 (i tillegg rørlegger og blikkenslager)	
Hordaland (Slåtthaug)	Fra 2013	Februar Vg1	To seksukersperioder på skole i år 2-4	15 (per kull)	Ikke vurdering i programfag, går opp til privatisteksamen (3101)
Oppland (Lillehammer)	Kun 2012	Høst Vg2	1-2 dager i uka i skole	6	
Sogn og Fjordane (Stryn)	Fra 2015 (på Vg2)	Høst år 3 (ute i bedrift i programfag i Vg2)	Teorifagene avsluttes normalt før læretiden	5 i Vg2 i 2016 (i tillegg 1 i betong) 3-4 i Vg2 høsten 2017	I Vg2 er de fortsatt elever, men er mye i bedrift i programfag og yrkesfaglig fordypning

Fra høsten 2018 foreligger det ifølge opplæringskontoret for tømrerfaget i Oslo og Akershus planer om oppstart av en vekslingsmodell i Akershus, ved Skedsmo videregående skole.

Oslo

Utpøvingen av veksling i byggfag i Oslo har omfattet tømrerfaget, rørleggerfaget og blikkenslagerfaget. Vi beskriver her utpøvingen i tømrerfaget. Omtalen baserer seg på et hovedsakelig kvalitativt datagrunnlag som er beskrevet i tidligere rapporter (se Andresen mfl. 2016 og Høst mfl. 2015). I tillegg har vi i 2017 foretatt tre nye kvalitative intervjuer: ett intervju med to personer fra skole- og avdelingsledelse, ett intervju med to faglærere på byggfag, og ett intervju med en person fra opplæringskontoret for tømrerfaget.

Status per høsten 2017: To kull ferdige, men ingen går lenger i vekslingsløp

Utpøving av veksling i byggfag i Oslo har blitt gjennomført for to kull, det første med oppstart fra skoleåret 2012–2013, det andre med oppstart skoleåret 2013–2014. Begge disse kullene er nå ferdige. Skoleåret 2014–2015 var det planlagt at vekslingselever skulle følge vanlig Vg1, men med spesialisering mot lærefag. Deretter skulle de gå ut i lære og følge et vekslingsløp fra Vg2. Det viste seg imidlertid at det var for få som ønsket å gå ut i lære fra Vg2. Etter dette valgte fylket, skolen, opplæringskontorene og bransjeorganisasjonen å ta en lengre tenkepause. I intervjuene med ulike aktører i perioden mai–august 2017 gis det ulike signaler om veien videre. Informanter fra ledelsen ved skolen opplyser

at utprøvingen av vekslingsmodeller ved skolen skal avsluttes. Faglærerne ved skolen sier at de oppfatter at «det er lagt dødt». Samtidig har opplæringskontoret for tømrerfaget en klar ambisjon om å reetablere et vekslingstilbud i Oslo. De har også iverksatt en prosess sammen med ressurskolenettverket for byggfag knyttet til skolen for å få det til, men de antar at det er lite realistisk å få det til allerede fra 2018.

Årsaker til at tilbudet ikke har blitt opprettholdt

Et hovedspørsmål er hvorfor man ikke har lyktes å opprettholde et tilbud om vekslings i byggfag i Oslo. Oslo valgte en vekslingsmodell for byggfag som klart skilte seg fra 2+2-modellen. Elevene i vekslingsforsøkene gikk ut i lære allerede fra våren på Vg1, henholdsvis 1. februar (2012–2013) og 1. mars (2013–2014). Oslos modell var dermed ganske radikal sammenlignet med andre vekslingsforsøk. Samtidig var Oslos modell ganske lik den modellen som Hordaland fortsatt følger, og som de der har lyktes å få over i en mer stabil driftsfase.

Skolen, opplæringskontoret, bransjeorganisasjonen og fylkeskommunen har gjort store anstrengelser for å kunne tilby vekslings. De har dessuten en fast ramme for samarbeidet mellom skole og arbeidsliv på byggfagområdet, som synes å ha fungert godt også når det gjelder vekslings. Årsakene til at tilbudet ikke har blitt opprettholdt, virker derfor ikke å ligge i slike forhold (Høst mfl. 2015). Heller ikke skyldes det dårlige erfaringer når det gjelder vekslings elevenes læring og motivasjon. Alle som ble intervjuet har gitt positive eller svært positive beskrivelser av lærlingenes faglige utvikling og motivasjon (Andresen mfl. 2016).

Gjennomføringen har riktignok vært mer blandet. I begge kullene har det vært et betydelig frafall fra vekslingsløpet. I kullet som startet høsten 2013, var det bare litt over halvparten som fullførte opplæringen. Høyere frafall enn ventet førte til endringer i tilbudet, men likevel ikke til at aktørene ønsket å legge ned tilbudet. I det første kullet var fordelingen av fellesfagene på Vg1 ganske forskjellig fra 2+2-modellen. Hovedvekten var lagt på matte og norsk på Vg1. Det førte til at det ble vanskelig å ta elever som sluttet på vekslingsløpet inn på andre tilbud. I det andre kullet ble derfor fellesfagene fordelt mer likt som i 2+2-modellen, noe som gjorde det lettere å gi et annet tilbud til de som sluttet underveis. Planen for det tredje kullet var som nevnt å starte vekslings først i Vg2. Denne endringen var delvis en respons på frafall og delvis et forsøk på å øke rekrutteringen. Tanken var at flere elever kunne være modne nok til å gå ut i Vg2 når de var litt eldre, og at frafallet samtidig ville bli mindre.

Hovedproblemet med å opprettholde har vært for liten rekruttering av ungdom til tilbudet. Ut fra intervjuene med aktørene skyldes dette to forhold, for det første lav generell søkning til byggfag, for det andre at måten å organisere opptaket av elever til vekslings-tilbudet på har hindret eller begrenset antallet søkere til vekslings. Noen informanter på skole-/kommunesiden nevner også usikkerhet om læreplasser som en faktor.

I årene 2012–2017 har antallet som har søkt bygg- og anleggsteknikk på Vg1 i Oslo variert fra 125 til 200. Det laveste nivået var ved opptakene i 2015 og 2016. Andelen av Vg1-søkere som søker bygg- og anleggsteknikk har variert fra 1,8 til 3,2 prosent, også her med lavest nivå i 2015 og i 2016. Det er altså utgangspunktet en svært liten gruppe søkere å hente elever til vekslingsløpet fra. Antallet Vg1-søkere falt også fra 200 i 2013 til 158 i 2014, noe som forsterket rekrutteringsproblemene dette året.

Opptaket av elever til vekslingstilbudet var organisert på ulikt vis i 2012, 2013 og 2014. Høsten 2012 fikk elevene på alle skolene i Oslo som hadde kommet inn på Vg1 Bygg- og anleggsteknikk, invitasjon på høsten til å søke om inntak i vekslingsløpet. At man hentet

elever fra alle skoler på dette tidspunktet, skapte økonomiske problemer for de skolene som «mistet» elever til vekslingsløpet, fordi de fikk mindre inntekter gjennom stykkprisfinansieringssystemet. Høsten 2013 måtte søkerne til veksling ha opptak på Kuben videregående skole for å kunne velge veksling. Dette løste de økonomiske problemene med dårligere klasseoppfylling og reduserte inntekter for skoler som mistet elever, men svekket rekrutteringsgrunnlaget til vekslingsløpet, selv om man da lyktes å opprette en vekslingsklasse i tømrerfaget.

Høsten 2014 var det ikke nok søkning til veksling blant elevene som hadde kommet inn på Kuben til å opprette en vekslingsklasse fra Vg1. Skolen og opplæringskontoret ble derfor enige om å endre på vekslingsmodellen slik at elevene skulle søke seg til veksling fra starten av Vg2. Dette tilbudet skulle det også være mulig for Vg1-elever i bygg og anleggsteknikk fra andre skoler i Oslo å søke seg til. Selv med denne åpningen, ble det imidlertid for få søkere til at det var mulig å opprette en klasse.

To ulike informanter fra opplæringskontoret for tømrerfaget, intervjuet henholdsvis i 2016 og 2017, mener at utviklingen av søkningen til byggfag ikke alene kan forklare at Oslo ikke klarer å opprettholde et vekslingsstilbud. De mener at det er kombinasjonen av lavt søkertall og organiseringen av opptaket av elever til veksling som gjør at vekslingsstilbudet ikke har blitt videreført. Som nevnt ble søkerantallet redusert da elevene i 2013 måtte ha opptak på Kuben for å komme inn, og bedriftene fikk få søkere å velge blant. Kuben har hatt et større antall søkere enn de andre skolene, og dessuten høyere karakterkrav. Når kun de som kom inn på Kuben kunne søke, var det søkere med dårlige karakterer som ikke kom på Kuben, men som likevel kunne egne seg for veksling. Første året med dette systemet, 2013, klarte de så vidt å få mange nok til en klasse, andre året, i 2014 var det for få, gitt at klassen skulle være fulltallig. Det var lettere å få rekruttert mange nok som egnet seg for veksling i 2012, da elever kunne søke seg til veksling fra Vg1 fra forskjellige skoler. Når man la om til å forsøke veksling fra Vg2 i 2014 med mulighet for å søke fra andre skoler, viste det seg derimot vanskelig å få nok søkere fra de andre skolene. Begge informantene fra opplæringskontoret mener at det skyldes at det er vanskelig å få elevene fra de andre skolene til å bryte opp fra sitt klassemiljø for å begynne på Kuben på Vg2. En av informantene sier at han forstår at også andre skoler kan være skeptisk til å miste motiverte elever som kan være «lokomotiver» i klassen, og at de derfor kanskje ikke dytter på elevene for å få dem til å søke veksling på Vg2. Sett fra opplæringskontorets side, fungerte det svært godt å samarbeide med faglærerne på Kuben, men de har ikke kapasitet til å forholde seg til fire skoler og mange ulike lærere (for å motivere og forberede deres elever på overgang til veksling). Informantene fra opplæringskontoret tror det ville være mulig å opprettholde et vekslingsstilbud dersom elever kunne søke direkte på veksling fra ungdomsskolen, men det var ikke mulig å få til fra fylkeskommunen. En av informantene sier at de vil spille inn at man tar opp igjen vekslingen på en annen skole i Oslo, hvor det ikke er karakterkrav for å komme inn, slik at karakterkrav ikke begrenser søkningen, og man «kan bruke de kriteriene som skal være grunnlaget for vekslingen» [informant, opplæringskontoret for tømrerfaget, august 2017].

Faglærerne ved skolen tror det er vanskelig å få nok søkere til veksling (på Vg2) når elevene har etablert seg i en klasse på Vg1, dersom ikke forutsetningen i utgangspunktet er at elevene i denne klassen skal ut i veksling. Dette gjelder også de som går på Kuben videregående skole, ikke bare elever fra andre skoler.

Selv om de kanskje krysser av [for at de kan tenke seg veksling i Vg2], så når de kommer i klasse, så er det jo klassemiljøet de har fått det trygt i. Det blir litt mer utrygt

når de da skal hoppe ut av dette igjen. Skal veksling bli noe, så må det være et søkbart alternativ fra det første året. (faglærer i byggfag, mai 2017)

De opplever at mange i bransjen ønsker veksling, men også at det krever litt å skaffe nok læreplasser. Vekslingslærlinger legger beslag på læreplassene over flere år. For få søkere er likevel den viktigste årsaken til at veksling ikke har blitt videreført i bygg, slik de ser det. De mener at det hadde vært mulig å rekruttere nok elever til å starte en vekslingsklasse i tømrerfaget dersom man kunne ha søkt fra hele Oslo til veksling på Vg1, slik som man gjør i Hordaland.

En representant fra ledelsen ved skolen som ble intervjuet våren 2017, mener at manglende videreføring ikke bare skyldtes få søkere, men også at bransjen ikke kunne stille nok læreplasser til disposisjon, og at det kom først og kanskje påvirket søkningen. I et tidligere intervju (2015) med to andre informanter på henholdsvis sentralt nivå i kommunen og på skolenivå, sier informantene at det har vært vanskelig å få bedriftene til å forplikte seg til å stille opp med nok læreplasser, og at det var en flaskehals en periode. Disse to informantene legger imidlertid også hovedvekten på lav søkning som grunn til at tilbudet ikke ble videreført i 2014–2015. En av informantene stiller likevel spørsmålet om bedriftenes manglende vilje til å forplikte seg til å stille med læreplasser betyr at vekslingsmodellen ikke er så godt forankret ute i den enkelte bedrift. Informanten sier at opplæringskontoret var villig til å garantere for det nødvendige antallet læreplasser tidlig, men at skolen og kommunen gjerne ville ha en lovnad fra den enkelte bedrift. Opplæringskontoret på sin side ser det ikke som et problem at man ikke får bedriftene til å forplikte seg tidlig til å tilby en plass. Det har å gjøre med den kortsiktige planleggingshorisonten hos mange mindre byggmesterfirma, og innebærer ikke at bedriftene har lite engasjement for vekslingsmodellen, mener informanten fra opplæringskontoret. Det er ikke noen tvil om at plassene kommer, sier han. Kommunen/skolen ser altså mangel på læreplasser som en delårsak til manglende videreføring av tilbudet, mens opplæringskontoret mener at bedriftene er villige til å stille opp med de læreplassene som trengs.

Læreplassene i veksling har med noen få unntak kommet i byggmesterfirmaer og i mindre grad hos de store entreprenørene. Entreprenørene er ifølge opplæringskontoret mer interessert i løp mot dobbeltkompetanse, det vil si at lærlingen både får fagbrev og studiekompetanse. Dette har sammenheng med ulike måter å drive produksjonen på i de ulike delene av næringen, og derav ulikt rekrutteringsbehov (se bl.a. Friberg & Haakestad 2015).

Oslo har prøvd å tilpasse seg slik at vekslingselever som har ramlet ut av vekslingsløpet får et tilbud samme år, i motsetning til Hordaland, der de må vente til neste skoleår. En informant fra avdelingsledelsen ved skolen i Oslo mener at fraværet av en «backup»-løsning har gjort at elevene der har klarere for seg at det virkelig er veksling de vil gå på, og at frafallet dermed blir mindre. Informanten mener derfor det er en suksessfaktor med tidlig og direkte innsøking, og at de ikke bare kan bytte over til ordinær 2+2-opplæring.

Videre planer

I intervju i juni 2017 sier informanter fra ledelsen ved skolen at de i stedet for veksling vil legge opp til individuell tilpasning innenfor 2+2-modellen. Tanken er at elever som har godt av å være mye ute i bedrift, skal få lov til å være det, men beholde tilhørigheten til en skoleklasse. Klassene er også interessedifferensierte etter hvilke fag elevene ser for seg at de vil ut i lære i. De beskriver vekslingen ved skolen som avsluttet. Kompetansen som lærerne har bygget opp gjennom veksling, gjør det lettere å få til slik tilpasning innenfor

2+2-modellene, sier en informant. Samme informant mener det er lettere for bedriftene å forholde seg til at skolen har hovedansvaret i de to første årene. Dessuten legger informanten vekt på at det er lettere å takle frafall med slik individuell tilpasning. Vedkommende mener at man kan oppnå mye av de samme resultatene som i vekslings gjennom individuell tilpasning, men at man da slipper de bindinger som en fast gruppeorganisering medfører. En annen informant fra ledelsen peker på at det krever at man «løfter blikket» og «holder fanen oppe» hele tiden, for å ivareta det vedkommende beskriver som noen av fordelene med vekslings: tidlig kontakt med arbeidslivet, relevante arbeidsoppgaver og å oppleve seg selv som arbeidstaker og deltaker i et arbeidsfellesskap. Faglærerne på skolen opplever at vekslings er lagt dødt, men har ikke hørt noe om at det gjort noe vedtak eller tatt en klar beslutning om det. Fra 2015–2016 har de hatt elever ute i bedrift i større omfang innenfor 2+2-modellen, men primært i Vg2. I 2016–2017 har om lag halvparten av Vg2-elevene vært ute i bedrift i yrkesfaglig fordypning og produksjon, tilsvarende tre dager i uka, fra ca. februar i Vg2. De sier at dette blir svært skole- og læreravhengig. En av lærerne sier:

Så jeg tenker at det er et bra tilbud. Det er ute i framtiden er, det er ikke skolen. Men samtidig så får du ikke den vekslingsklassen, det er noe annet, kall det en mellomting, som da... er et bra alternativ. Men hadde vi fått til en klasse som bare vil det [være i et vekslingsløp], så er jeg fortsatt overbevist om at det er det beste. (faglærer i byggfag, mai 2017)

Opplæringskontoret for tømrerfaget i Oslo og Akershus jobber for at vekslingsstilbudet skal gjenoppstå som et alternativt tilbud på byggfag. De har reagert på signalene som har vært gitt av representanter for skolen om at vekslings skal legges dødt, med å ta initiativ til en prosess med skolen og nettverket for byggfag i Oslo for å gjenopprette et vekslingsstilbud i byggfag. Opplæringskontoret vil ifølge en informant fra kontoret gå inn for en modell med vekslings fra Vg2 og fagrettet undervisning mot tømrer på Vg1, og ikke den modellen med vekslings fra Vg1 som de to kullene som har gjennomført, har gått gjennom. Dette er ikke bare av hensyn til rekrutteringen, men også for å sikre at alle har nok verktøyerfaring og opplærings i HMS før de kommer ut i bedrift, og for at det skal bli lettere å håndtere frafall. En informant fra opplæringskontoret sier at de bør tegne lærekontrakten i juni på Vg1, slik at de ikke går ut i sommerferie uten at læretiden er avklart. Han sier at de ser for seg at man skal søke til vekslings allerede fra Vg1. Et slikt opplegg har, ifølge informanten, allerede blitt drøftet i møter med BNL og med representanter fra Kuben som ressurskole. Det er denne typen modell som skal settes i verk i Akershus, ved Skedsmo videregående skole fra høsten 2018, ifølge opplæringskontoret. De planlegger en modell med lange perioder i bedrift, slik som de to kullene som har gjennomført i Oslo også hadde.

Nasjonalt pågår det en prosess for endring av tilbudsstrukturen (Utdanningsdirektoratet 2017a). Innenfor bygg- og anleggsteknikk legges det opp til økt faglig fordypning, blant annet er det fremmet forslag om et eget Vg2 for tømrerfaget. På spørsmål om eventuelle framtidige endringer i tilbudsstrukturen påvirker rommet for vekslings, svarer en informant fra opplæringskontoret at han ser vekslings som en modell som vil passe for noen og som kan være et godt alternativ til for eksempel å tilby et individuelt 1+3-løp uten vekslings. «Jeg tror at det kan leve side om side. Selv om vi får et enfaglig Vg2, så er det enda bedre med enfaglig på Vg1 og så rett ut». Derimot tror han ikke vekslings vil kunne erstatte 2+2 og bli den nye hovedmodellen, ikke på landsbasis og ikke i Oslo. Informanten

oppgå at det kan tenkes at det kan være aktuelt enkelte steder i landet, der det er større geografiske avstander og ungdommene kanskje er mer modne.

Sogn og Fjordane

Sogn og Fjordane har prøvd ut veksling som opplæringsmodell i byggfag ved Stryn videregående skole i Nordfjord. Det første kullet begynte i Vg1 høsten 2014, og startet i vekslingsdelen av løpet i Vg2 høsten 2015, ettersom det var først da de fulgte et løp som avvek fra ordinært 2+2. Lærekontrakt ble imidlertid først tegnet ved overgangen/begynnelsen av det tredje året. Elevene får opplæring i fellesfagene som i 2+2-modellen, men er i bedrift i yrkesfaglig fordypning og til dels i felles programfag.

Fra skolens og fylkeskommunens side var det et overordnet mål med utprøvingen å skape bedre kvalitet og relevans i hele det fireårige løpet. I dette lå det også et ønske om å heve yrkesfagenes status og sikre elevtallet og utdanningstilbudet ved skolen. En viktig grunn til at opplæringskontoret ville satse på veksling, var at de ønsket å rekruttere lærlinger også til andre fag enn tømmer- og betongfagene. Med kun én Vg2-klasse, var man avhengig av andre løsninger enn tradisjonell 2+2 for å ivareta bedriftenes behov for nyrekruttering innenfor fag som rørlegger, murer og maler.

I tillegg til datagrunnlaget som er beskrevet i tidligere rapporter (Andresen mfl. 2016; Høst mfl. 2015), har vi i 2017 foretatt tre nye kvalitative intervjuer med informanter fra henholdsvis opplæringskontoret, skolen (prosjektleder) og fylkeskommunen.

Status per høsten 2017

Ved Stryn videregående skole har nye elever gått ut i vekslingsløp på Vg2 hvert år siden 2015. Høsten 2017 begynte kun tre–fire elever i veksling på Vg2 i tømmerfaget, mens seks elever begynte høsten 2016, hvorav fem i tømmer- og én i betongfaget. Vekslingselevene kommer fra Vg1-klassen i bygg- og anleggsteknikk. Antallet Vg1-klasser har variert fra to til én. I 2016 gikk de ned til én klasse, noe som alle tre informanter sier har hatt negative konsekvenser for rekrutteringen til veksling. I 2017 har skolen igjen fått to Vg1-klasser i bygg- og anleggsteknikk. Ifølge opplæringskontoret og prosjektleder ved skolen gir det bedre elevgrunnlag for veksling fra høsten 2018.

Tidligere år har lærekontrakten blitt tegnet ved starten av det tredje året, men for elevene som begynte i lære høsten 2017, vil lærekontrakten bli tegnet i februar-mars på Vg2, ifølge prosjektleder.

I driftsfasen som de nå har kommet til, er det primært skolen og i mindre grad opplæringskontoret som er involvert i og driver vekslingsutprøvingen. Fylkeskommunen har en svært tilbaketrukket rolle i selve vekslingsutprøvingen, men beslutninger om skolestruktur og klassetall legger premisser for vekslingen.

Erfaringene med veksling

Vekslingsmodellen er lagt opp med relativt lite avvik fra 2+2-modellen. Vekslingselevene går i samme gruppe som ordinære elever i skoledelen av Vg2 (to dager i uka) i tillegg til at de går ordinært Vg1 med de andre elevene (men er mer ute i bedrift). Organiseringen gjør skolen mindre sårbar for endringer i elevtallet underveis i løpet enn der det er opprettet egne vekslingsklasser. Modellen gjør det derfor lett å takle frafall fra vekslingsløpet, og det har uansett ikke vært frafall.

Likevel er vekslingen sårbar for antallet elever på byggfag totalt. Med få elever fra Vg1, kommer det enten få elever ut i veksling eller det blir for få elever til en ordinær Vg2-

klasse. Skolen er avhengig av et visst antall elever for å kunne opprettholde et Vg2-tilbud i byggteknikk. Det er derfor en fordel for vekslingen med mange Vg1-elever og at skolen har mulighet til å ha to klasser på Vg1. (Det samme gjelder for muligheten til å bruke 1+3-opplæring som virkemiddel for å sikre rekruttering til små fag.)

Modellen kan ses på som en tilpasning til at skolen har et relativt lite befolkningsgrunnlag lokalt og regionalt å rekruttere elever fra. Slik sett er skolens opplegg og erfaringer interessante for mange andre skoler som har lignende forutsetninger, selv om skolens modell strengt tatt vel så mye er en tilpasning innenfor 2+2-modellen som en vekslingsmodell, ut fra den definisjon på vekslingsmodell vi har lagt til grunn (Andresen mfl. 2016:9). Både målsetningene og retningen på virkemidlene, blant annet tidligere ut i bedrift og mer faglig spesialisering, er imidlertid delvis de samme, selv om fylket/skolen ikke går like langt som i Oslo og Hordaland.

En ulempe med skolens måte å organisere veksling på, er at det er vanskelig å tilpasse hva vekslingselevne skal lære i skole til hva de har lært i bedrift når skoleopplæringen gis felles med elevene som ikke går i vekslingsløp (Andresen mfl. 2016). Informanten fra skolen ser det som vanskelig å etablere en egen vekslingsklasse med det rekrutteringsgrunnlaget som skolen har. Det kunne kanskje ha vært mulig med et samarbeid med en annen skole i regionen. Informanten ser det ikke som realistisk å ha samme opplegg som Hordaland har og Oslo har hatt i byggfag, selv om hun ser fordeler ved det. En fordel ved faktisk å ha vekslingselever og ordinære elever i samme klasse på skolen, er at vekslingselevne tar med seg den sosiale læringen av bedriftskulturen inn i skolen og at de andre elevene påvirkes av det.

Prosjektleder sier at bedriftene er svært positive til å stille opp med læreplasser. Informanten i fylkeskommunen har inntrykk av at næringslivet i Nordfjord er spesielt flinke til å støtte opp om skolen og ønsker å få elever ut i praksis.

Et mål for utprøvingen av veksling i Sogn og Fjordane som man i liten grad har lyktes med så langt, er å øke rekrutteringen til andre fag enn det største faget; tømrer. I stor grad har også vekslingselevne gått ut i tømrerfaget, med noen få i betongfaget i tillegg. (I andre byggfag har de i tillegg hatt enkelte lærlinger som følger «ordinære» 1+3-løp.) Det er en enighet blant alle informantene om at det vil være lettere å nå målet om rekruttering til flere fag dersom det er to klasser på Vg1, og dermed et større elevgrunnlag å rekruttere fra. Informanten fra opplæringskontoret mener det er vanskelig å oppnå målet om å rekruttere til flere ulike fag når skolen bare har én Vg1-klasse. Samtidig har de heller ikke lyktes med dette når de har hatt to klasser, noe som viser at et større elevgrunnlag alene ikke er nok. Lærernes egen fagkompetanse spiller trolig inn, men opplæringskontoret sier de har prøvd å bidra med blant annet utstyr, slik at det skal bli lettere å ha større oppmerksomhet også på de andre fagene. Det har dessuten blitt opprettet flere praksisplasser i bedrift på Vg1 i disse andre fagene, noe informanten også håper kan hjelpe.

Prosjektleder opplever at det har vært svært vellykket med veksling. Hun trekker fram mulighetene for fleksibilitet og mer relevans i opplæringen, og det at elever som har vært ute tar med seg arbeidskulturen derfra inn på skolen, noe som påvirker klassemiljøet i positiv retning. Ulempen er at det er mer ressurskrevende, blant annet ved at vekslingselevne må følges opp i bedrift av faglærere.

Videre planer

Prosjektleder på skolen sier at de ønsker å fortsette med vekslingsmodell også etter at utprøvingsperioden er over, forutsatt at de nye læreplanene har fleksibilitet til det. Veksling vil i så tilfelle være et tilbud i tillegg til ordinært løp, organisert på omtrent samme

måte som nå. En viktig faktor er at de har tilstrekkelig antall elever på Vg1 og et fleksibelt klassetall. Hun sier at de prøver å skape mer fleksible løp på de andre utdanningsprogrammene på skolen også, med mulighet for å la elever som er modne for det, være mer ute i praksis.

Opplæringskontoret ønsker å fortsette med veksling der elevene får den yrkesfaglige opplæringen i bedrift det andre året, men følger skolens opplegg i fellesfagene og gjør seg ferdig med dem det andre året. Dette kan bidra til å ivareta behovene for rekruttering både til de mindre fagene, som rørlegger, ventilasjon og murer, og de større fagene, som tømrer og betong. Opplæringskontoret håper at de med to Vg1-klasser kan få tilstrekkelig rekruttering både til veksling (og 1+3) og til å opprettholde en Vg2-klasse. Informanten ser nåværende løsning hvor elevene tegner lærekontrakt etter to år som en mulig løsning, men tror det beste er at lærekontrakten skrives etter ett år (eller i Vg2) for de som har valgt fag. Det kan dukke opp spørsmål om økonomi og tilskudd, men informanten tror de vil kunne bli enige med skolen/fylkeskommunen om dette.

Dersom prosessen med ny tilbudsstruktur på nasjonalt nivå ender opp med et eget Vg2 for tømrerfaget, er opplæringskontoret usikker på hva som vil skje med vekslingsmodellen. Opplæringskontoret mener at det blir et stort behov for 1+3-ordninger i distriktene for å få nok lærlinger til de mindre fagene, men de tror at det kan fungere godt. Til nå har opplæringskontoret og bedriftene vært forsiktige med å ta inn lærlinger i 1+3-løp av frykt for at Vg2-klassen skal bli nedlagt, men med en mer spesialisert Vg2-struktur, vil 1+3-løp bli den eneste løsningen for mindre fag i regioner som Nordfjord, slik han ser det. Informanten tror imidlertid det kan være et rom for veksling i tillegg til 2+2 og 1+3. Uansett veksling eller 1+3, mener han det vil være behov for gode samarbeidsløsninger med skolen/fylket for fellesfagopplæringen og den yrkesfaglige teoriopplæringen.

Fylkeskommunen har ikke tatt stilling til hva de vil gjøre etter utprøvsperioden, men informanten derfra mener at man har hatt gode erfaringer med veksling ved Stryn videregående skole. Vedkommende ser veksling som en mulighet til å tilpasse seg til næringslivets behov for kompetanse i ulike fag, ikke bare i tømrerfaget. Veksling er da en mulighet som kommer i tillegg til tradisjonelle 1+3-løp. Fylket har heller ikke tatt stilling til om det ved en eventuell videreføring skal være et skoleinternt tilbud ved Stryn, eller om det skal utvikles permanente, søkbare tilbud i hele fylket.

Oppsummering

Utprøvingen av veksling i byggfag har skjedd etter svært ulike modeller. Sogn og Fjordane har ikke en vekslingsmodell i streng forstand, siden elevene først går ut i lære i Vg3, men modellen søker å ivareta flere av de målene man vil oppnå med veksling. Den modellen som Sogn og Fjordane har valgt, kan ses på som en praktisk tilpasning til elevgrunnlaget i distriktet. Den gir elevene mulighet for tidligere opplæring i bedrift og veksling mellom opplæring i skole og bedrift i en region som ikke har det samme befolkningsgrunnlaget som Oslo eller Bergen. Med et begrenset antall elever, er det vanskelig å etablere en egen vekslingsklasse. Modellen gjør det lett å håndtere frafall, siden det ikke er egen vekslingsklasse, og elevene har hatt fellesfag som i ordinær 2+2-modell. Fordelen med modellen er fleksibilitet og robusthet. På grunn av de kompromissene man må gjøre når vekslingselevene er i samme klasse som ordinære Vg2-elever, kan man derimot ikke alltid få en god tilpasning mellom det som skjer i bedrift og det som skjer i skole. Som elever i praksis i bedrift er det også en risiko for at de ikke får den samme sosialiseringen inn i en

arbeidskultur som lærlinger får, selv om prosjektleder legger vekt på at de nettopp får en arbeidsholdning som de tar med seg tilbake til skolen.

Oslo har på sin side hatt en mer rendyrket vekslingsmodell, med overgang til lære allerede i Vg1. Oslo og Hordaland valgte ganske like modeller. I Hordaland har man lyktes å komme over i stabil driftsfase, mens tilbudet har vært lagt på is i Oslo siden høsten 2014. Suksessfaktorene i Hordaland synes å være at søkningen til byggfag er større i dette fylket, og at Hordaland kan velge fra alle Vg1-søkere til byggfag i fylket, ikke bare de som kommer inn på en bestemt skole. I Oslo har problemet med et lavt søkergrunnlag blitt forsterket ved å kreve opptak ved Kuben videregående skole for å kunne søke vekslings. Når man dernest gikk over til å forsøke vekslings i Vg2 med mulighet til å søke fra flere ulike skoler, hadde elevene «grodd fast» i klassemiljøer de ikke hadde lyst til å forlate. Ulik elevbakgrunn i Oslo og Hordaland kan også være en faktor. Flere informanter sier at det er flere elever i distriktene med praktisk erfaring og vilje til å komme fort ut i arbeid enn i byene. Søkergrunnlaget ville trolig ha vært annerledes dersom man for eksempel så Oslo og Akershus under ett som et inntaksområde for vekslings.

I både Oslo og Sogn og Fjordane har vekslings vært et parallelt tilbud til Vg2 (Oslo) eller delvis integrert med Vg2 (Sogn og Fjordane). Vekslings har ikke fortrenget 2+2-modellen på de aktuelle skolene, men vært et tilbud ved siden av. I begge case ser alle aktører for seg at vekslings fortsatt vil være et parallelt tilbud dersom vekslingsstilbudet skal videreføres eller gjenopprettes. Ingen aktører i disse to fylkene ser det som aktuelt at alle skal gå i et vekslingsløp. Ser vi på vekslings ut fra et elevperspektiv, synes det å være enighet blant aktørene i begge fylker om at vekslings i byggfag egner seg/er et godt tilbud for de som er praktisk flinke og som vil tidlig ut i bedrift. Ser vi på vekslings ut fra et arbeidslivsperspektiv, er vekslingsmodellen i Oslo primært rettet mot byggmesternes behov, mens entreprenørene, med noen unntak, ikke har stilt opp med læreplaner for vekslingsmodellen. De er mer interesserte i modeller som TAF/BYSK, som gir elevene/lærlingene dobbeltkompetanse, det vil si både fagbrev og generell studiekompetanse. I Sogn og Fjordane skiller man ikke like klart mellom byggmesternes interesser og entreprenørenes interesser. Det kan skyldes at sammensetningen av byggmarkedet er annerledes enn i Oslo.

Høsten 2017 gis det ulike signaler om framtiden for vekslings i byggfag i Oslo. Ulike aktører har ulike ønsker for veien videre. En informant fra skoleledelsen sier at de vil erstatte vekslings med individuell tilpasning innenfor 2+2-modellen, med aktiv bruk av opplæring i bedrift. En informant fra opplæringskontoret vil at vekslings skal tas opp igjen. Hva som blir utfallet, avhenger av hvilke interesser som vinner fram.

Den mulige individuelle tilpasningen innenfor 2+2 som informanten fra skoleledelsen beskriver, har visse likhetstrekk med den modellen som Sogn og Fjordane har, ved å bruke mulighetene for tidligere og mer opplæring i bedrift uten at de går ut i lære tidligere. Skepsisen til vekslings fra denne informanten bunner i usikkerhet om merverdien av vekslings framfor tilpasning innenfor 2+2 kombinert med merkostnadene en vekslingsklasse medfører, særlig hvis det er frafall. Utfordringene med en slik løsning er at det kan være vanskeligere å holde trykket oppe på å faktisk realisere en slik tilpasning, sammenlignet med å ha et vekslingsprosjekt. Ellers vil de samme ulempene som i Sogn og Fjordane kunne gjøre seg gjeldende, blant annet med tilpasningen mellom hva elevene lærer i bedrift og i skole. Fordelen kan være en modell som er lettere å gjennomføre.

I Sogn og Fjordane er det ikke tatt stilling til hva som vil skje etter utprøvingen, men det synes å være enighet blant alle informanter om at det er ønskelig å fortsette med vekslings, og at en avgjørende faktor er at man har tilstrekkelig mange elever i Vg1 å rekruttere til vekslings fra.

4 Bilfag

Programmet Teknikk og industriell produksjon (TIP) har deltatt i forsøket med vekslingsmodeller kun i ett fylke, nemlig i Oslo, hvor det er bilfag, reparasjon av lette kjøretøyer, som prøver vekslings. Bilfagene tilhører det vi kan definere som den tradisjonelle kjernen i fagopplæringen, og ble godkjent under den nye lærlingloven allerede på 1950-tallet (Høst, Michelsen & Gitlesen 2008). I perioden før Reform 1994 rekrutterte bilfagene i stadig større grad gjennom 2+2-modellen, selv om det heller ikke var uvanlig at lærlinger også gikk et 1+3-løp. Det har etter 1994, ut fra tilgjengelig informasjon, ikke vært noen uttalt misnøye med 2+2-modellen i bilfagene.

I Oslo, som gradvis har mistet sine industriarbeidsplasser, er bilfagene helt dominerende innenfor utdanningsprogrammet TIP. Byen har et bredt tilfang av bilverksteder, med alt fra store merkeverksteder i den ene enden til små «bakgårdsverksteder» i den andre. Hovedtyngden av bilverksteder baserer sin rekruttering på lærlingordningen og fagarbeidere, men det finnes også et segment av bilverksteder som ansetter personell som ikke nødvendigvis har formell fagutdanning, og hvor en må anta at arbeidsinnvandringen utgjør en betydelig del av rekrutteringsgrunnlaget.

Vekslings i bilfag ble tilbudt som et alternativ fra og med årskullet som startet i Vg2 i 2013/2014, og året etter ble det formelt søkbart for alle. Høsten 2016 startet det fjerde og siste kullet. Oslo har tre skoler med tilbud i bilfag, hvorav den ene, Kuben, har tilbudt vekslingsmodell. Elevene som søker vekslings er avhengige av å bli tatt inn på Kuben for å kunne følge et vekslingsforløp. Mens rundt en tredel av bilfagslærlingene fulgte vekslingsmodell de første og fjerde kullene, var andelen litt større i det tredje kullet. På Kuben har det vært flere søkere enn tilbudte plasser i vekslings, så det har vært konkurranse om plassene.

Det nye datagrunnlaget for denne rapporteringen for bilfagene omfatter på den ene siden intervjuer med skoleledelsen og med koordinator fra skolen, og på den andre siden opplæringskontorene og i noe mindre grad grad lærebedriftene. Når det gjelder elevenes erfaringer, bygger vi på de som ble innhentet for ett år siden.

Om forsøkets iverksetting og gjennomføring de tre første år

Det opprinnelige initiativet til vekslingsforsøk i Oslo kom fra byggfagene. Da utdanningsmyndighetene sentralt åpnet for forsøksvirksomhet med vekslingsmodell, ble det tatt skritt for å prøve ut dette også i bilfagene. Bakgrunnen var ikke særskilte problemer i bilfagene, men det generelle vekslingsforsøket som trengte utprøvingsfag. Etter en omfattende møtevirksomhet stilte bilbransjen, representert ved bransjeforeningen, tre opplæringskontor og en opplæringsring, seg positiv til å delta i vekslingsforsøket. Begrunnelsene for å prøve ut en vekslingsmodell var flere: man ville styrke elevenes tidlige kontakt med arbeidslivet for på denne måten å øke motivasjonen, og skape grunnlag for bedre opplæring og gjennomføring.

I de første funnene i evalueringen viste flere aktører til det de mente var en tendens til at det var de flinke elevene som fikk vekslingsplassene på Vg2, noe som ikke hadde

vært intensjonen. En indikasjon på at dette var riktig, var at vekslingselevene hadde noe bedre inntakspoeng enn de øvrige. I de påfølgende kullene er det likevel en langt mer blandet elevmasse, og vekslingsklassen er ikke så ulik den ordinære bilfagsklassen i inntakspoeng. Her er alt fra relativt skoleflinke til elever med strykkarakterer. Første året ble utvelgelsen av vekslingselever gjort av opplæringskontorene, som deretter fordelte disse ut på lærebedriftene. Andre året søkte elevene gjennom fellesinntaket i VIGO, men måtte igjennom et eget opptak på skolen. Her forsøkte man å avveie hensynet til de elevene som i størst grad antas å trenge et praktisk løp, og som kanskje kan profitere mest på det, med argumentet om at de må være akseptable for lærebedriften. Skolen mente selv det siste kriteriet ble tillagt avgjørende vekt. Opplæringskontoret har hatt rollen som formidler av elevene til bedriftene, som på sin side har hatt et valg, på den måten at de har kunnet si nei til tilbudte vekslingselever. Til nå har de vært sikret dels gjennom at opplæringskontorene har garantert for ordningen som sådan i prøveperioden. De har likevel ikke kunnet garantere at bedriftene enkeltvis tar inn alle de utvalgte. I tillegg kreves det en iherdig innsats fra koordinator for å overtale lærebedrifter til å delta, samt å matche de utplukkede med lærebedrifter. I det siste kullet var det likevel to elever som ikke fikk læreplass, til tross for at de var tatt inn i en modell som forutsatte vekslings mellom skole og bedrift.

Vekslingsforsøket oppfattes generelt å ha bidratt til et bedre samarbeid mellom skole og opplæringskontor, og skole og bedrift, selv om det har vært ulike vurderinger av nytten av det, med tanke på ressursene som går med. Modellen har også gitt flere opplæringsaktører innenfor samme «rom», særlig på Vg2 og første året av Vg3. Her har både skolen, opplæringskontoret og bedriften hatt ansvar, noe som kan være komplisert og ressurskrevende å forholde seg til for alle.

Hovedbildet ellers har vært at vekslingselevene selv generelt er meget tilfreds med vekslingsopplegget og det å komme tidlig ut i bedrift. Ungdommene trives godt på bilverkstedene og ønsker seg ikke tilbake til skolen. Tidligere utgang som lærlinger i arbeidslivet ser ut til å ha virket positivt på motivasjonen til dem vi intervjuet.

Bedriftene har stort sett også vært fornøyd med vekslingselevene, men er delt i de foreløpige vurderingene av om modellen gir bedre fagarbeidere. Bedriftene opplever et visst merarbeid ved vekslingsmodellen, og forventer derfor at dette etter hvert skal gi noen fordeler i forhold til ordinær modell, om de skal ønske å basere seg på en slik opplæringsmodell i fortsettelsen. Det vil primært dreie seg om at lærlingene blir bedre og raskere kan bidra i arbeidet. Skoleperiodene som fortsetter å avbryte opplæringen i bedrift lengre ut i læreløpet, oppleves på ulike måter som heft. Likevel ser mange at bedriften har større muligheter til å forme vekslingselevene, fordi de kommer tidlig ut. Skolen får også flere krav på seg i en vekslingsmodell, men samtidig har man ment at modellen kan løse noen utfordringer skolen sliter med å klare på egen hånd, som elevmotivasjon og gjennomføring.

Bedriftsopplæringen følger i vekslingsmodellen, som i den ordinære modellen, produksjonen i større grad enn opplæringsplanen. Programfagsundervisningen i skolen karakteriseres av at man her forsøker å dekke behov det ikke er rom for i bedriften. Modellen ser imidlertid ikke ut til å ha rokket avgjørende ved den etablerte arbeidsdelingen mellom skole og bedrift.

Alt i alt kan aktørene fra skolesiden oppfattes som at det er de som i størst grad har hatt tro på og ønske om å lykkes med vekslingsmodell, mens bedriftene og opplæringskontorene har vært mer avventende.

På et møte mellom ledelsen ved Kuben videregående skole og Oslo og Akershus Bilbransjeforening ble det vedtatt å avvikle vekslingsforsøket, noe vi skal komme tilbake til. På samme måte som man i sin tid hadde sagt ja til et frivillig forsøk med vekslingsmodell for bilfag i Oslo, så man nå at det ikke var grunnlag for videreføring. Avgjørelsen kom

brått, særlig fordi den må oppfattes som at man konkluderer mens tre av fire kull fortsatt er i gang med utprøving, hvorav ett kull akkurat har begynt i bedrift. Avgjørelsen må oppfattes ikke bare som at man nå runder av forsøket, men også som klart retningsgivende for vekslingsmodellens framtid i denne bransjen.

Avgjørelsen setter også sitt preg på hvordan de ulike aktørene nå oppfatter og oppsummerer vekslingsforsøket. De fleste vektlegger i stor grad det å begrunne hvorfor modellen ikke fungerer på ulike områder. Dermed er det ikke til å unngå at dette også setter preg på denne rapporten. Vi skal likevel forsøke å oppsummere hvordan vekslingsforsøket har fungert, med utgangspunkt i hva de ulike aktørene uttrykker, og hvordan gjennomføringen ser ut til å ha vært hittil. Hovedvekten legges på evaluering av prosessen, fordi det er denne, i større grad enn resultatene, avgjørelsen om å avslutte er tatt på grunnlag av. Resultatene er heller ikke klare på lang tid. Kun ett av kullene har gjennomført, og det for svært kort tid siden.

Implementeringen

Initiativet til forsøket kom fra skolesiden og fra Utdanningsetaten i Oslo. Man var inspirert av vekslingsforsøket i byggfag og stilte seg positive til det sentrale forsøket med vekslings, koordinert av Utdanningsdirektoratet. Utprøvingen av vekslings i bilfag i Oslo omtales fra skolens side «primært som et skoleutviklingsprosjekt», der skolen ønsket «å tilby elevene opplæring i tettere samarbeid med bilbransjen» (Høst mfl. 2015). Man håpet det ville skape motivasjon for elevene når teoriopplæringen skulle knyttes nærmere til de faktiske oppgavene i bedrift. Når bilbransjeforeningen lot seg overbevise til å bli med på forsøket, la man vekt på at grunnlaget var «brukerorientert innovasjon» for deres del. De tre opplæringskontorene og en opplæringsring for bilfag fulgte opp med å si seg villig til å delta i forsøket. De opplæringskontorene og bedriftene som fra starten av sa seg villige til å delta i forsøket, representerte store bedrifter. Det følger av at de enten representerer merkeverksteder eller at de anså at de store bedriftene var mest egnet for å forsøke ut vekslingsmodell.

Kuben, som er en av tre skoler med bilfag i Oslo, fikk ansvaret og skulle ha en vekslingsklasse fra Vg2. Den rekrutterte fra Vg1 TIP på alle de tre skolene, og elevene fikk dermed ikke noen særskilt forberedelse for å gå ut i lære allerede fra Vg2. I stedet gjennomgikk de det generelle Vg1 i Teknologi og industriell produksjon. Erfaringene med de brede programmene er at noen skoler spesialiserte elevene mot det faget som dominerer, mens andre kjører en bredere profil, hvor elevene skal innom mange ulike fagområder (Hovdhaugen mfl. 2013). Kuben oppfattes ikke som en skole som spesialiserte seg mot bilfag på Vg1, noe flere av representantene fra bedriftssiden oppfatter som en svakhet når elevene skal starte i vekslings i bilfag allerede på Vg2. Vekslingsmodellen ble en såkalt blokkmodell, hvor lærlingene er lange perioder i bedrift, avbrutt av to eller tre ukers skole.

Utvelgelse og formidling av vekslingselever

Tilbudet var ikke allment søkbart første året, men elevene som søkte Vg2 bilfag på Kuben, kunne melde sin interesse, for deretter å gå igjennom en utvelgelsesprosedyre. Første året var det opplæringskontorene som sto for utvelgelsen av lærlinger til sine bedrifter. Selv om dette var nytt for bedriftene, sikret det likevel lærlinginntaket legitimitet på bedriftssiden. Søkningen var fra starten av god, med flere søkere enn plasser, og blant elevene på

Kuben ønsket de fleste seg til veksling. Man hadde ingen problemer med å skaffe alle de opptatte vekslingselevene lærekontrakt.

Etter første års inntak ble det fra mange hold påpekt at ordningen hadde rekruttert mange blant de karaktermessig sterkeste elevene, noen man mente var i strid med hensikten med vekslingsmodellen, som i stedet var at den skulle velge «de flinke praktikerne», som ikke trivdes så godt på skolen. Det ble hevdet at dette tappet den ordinære klassen. Samtidig som alle mente at akkurat det siste var uheldig, var bedriftene tilsynelatende fornøyd med utvelgelsen.

De neste årene ble vekslingsløpet søkbart, og det var skolen som sto for opptaket, både antallet og hvem som ble tatt inn. Til tross for at de la vekt på å velge elever som de antok var motiverte og egnet for bedrift, bredte det seg blant noen på bedriftssiden en viss motvilje, i form av at man nå bare fikk seg tildelt lærlinger. Til tross for at de fleste var fornøyd med de lærlingene de fikk, var den første mistilliten til samarbeidet sådd.

Det som imidlertid skapte størst diskusjon i formidlingen, var at bedriftene måtte holde av et visst antall læreplasser til veksling, anslagsvis 15 stykker, helt til 1. oktober, da formidlingen av disse lærlingene startet. Det betød for noen bedrifter at man visste at man skulle få en lærling 1. oktober, men ikke hvem. Dette med å holde av og garantere læreplasser skulle bli en verkebyll i dette vekslingsforsøket. Motviljen mot å garantere læreplasser økte, og høsten 2016 lot ikke et tilstrekkelig antall bedrifter seg overtale, noe som førte til at to elever som var tatt opp i vekslingsløp ikke fikk læreplass. Det bidro til at ledelsen ved Kuben i 2017 skjerpet sitt krav om at det fra deres side ville være en forutsetning for vekslingsforsøket at læreplasser var garantert til de som var inntatt på veksling våren før Vg2.

Organiseringen av vekslingsløpet

På samme måte som både opplæringskontorene og bedriftene var delt i synet på det å holde av læreplasser, var de hele veien delt i andre vurderinger. Enkelte påpekte at det å ha en vekslingslærling i tre år innebar å beslaglegge en læreplass i tre år, selv om lærlingen var store deler inne på skole i andre og tredje året. Andre vurderte det ikke slik, men la vekt på at lærlingene ble verdiskapende eller produktive allerede etter ett til to år, og dermed lå langt foran de ordinære lærlingene, som kom ett år senere ut i lære. Slike vurderinger ble gjort på et generelt grunnlag ut fra de lærlingene en til enhver tid hadde inne. Blant disse var det selvfølgelig, som alltid, individuelle variasjoner. Lærlingene som veksler, følger en annen rytme enn de ordinære. De starter i større grad med blanke ark, ettersom de kommer rett fra Vg1, og de trekkes ut av bedriften for skolegang i fastlagte perioder, som gjerne kan kollidere med bedriftens arbeidstopper, for eksempel i dekkskiftperioden, eller det kan kollidere med opplæringskontorets opplegg for restteori, som omfatter alle lærlingene. Motviljen mot vekslingsordningen kom til uttrykk i form av irritasjon over alle disse avvikene som generelt følger av at man må administrere to ordninger. Sagt på en annen måte, det er først og fremst bedrifter som er svært interessert i en vekslingsmodell som er åpne for å ta disse merbelastningene. I bedrifter som ikke engasjerte seg særskilt, opplevde man at mentorene ikke var forberedt på å få inn så unge lærlinger, ofte uten noe praktisk eller teoretisk grunnlag i bilfag.

I Vg2 og første året av Vg3 var det en form for dobbelt oppfølging av vekslingselevene i bedrift. Koordinator fra skolen fulgte opp lærlingene ute i bedrift parallelt med bedriftens opplæringsansvarlige. På Vg3 kom også opplæringskontoret inn. Mot at de fikk beholde en del av lærlingtilskuddet, tok de seg av opplæringsbøker og sikret at lærlingen nådde

alle mål. Koordinator fra skolen fulgte opp om lærlingen tilpasset seg, men hadde også et øye på målene, siden skolen ser det som sin oppgave å dekke opp mål i opplæringsplanen som bedriften ikke dekker. Opplæringen i bedrift følger her, som de fleste andre steder, mer produksjonen i den enkelte bedrift enn læreplanens mål (Olsen mfl. 2015). Når elevene er inne på skolen og skal få dekket opp manglende mål i læreplanen, må dette gjøres på generell basis, og kan vanskelig tilpasses hver enkelt lærling og lærebedrift. Både dette og det at skolen i det hele tatt drev praktisk opplæring når elevene var i skolen, mente flere av bedriftene og opplæringskontorene var feil bruk av tid og krefter. Skolens vurdering var at lærlingene var lite innstilt på skoleperiodene. De første dagene var de «spinnville», og generelt ga de uttrykk for at de ville ut i bedrift igjen. De kom heller ikke inn i skolemiljøet.

Mens noen bedrifter synes vekslingsmodellen er svært god, og gjerne vil fortsette, er det andre som mener de har prøvd, men ikke fått det til. Det er for ujevn kvalitet, for mange som ikke er modne og fortsatt ser på seg selv som elever, ikke arbeidstakere.

Både blant bedrifter og opplæringskontor som er positive og blant bedrifter som er negative til vekslingsmodellen, ser man 1+3-modellen som et alternativ for de som ikke passer i 2+2-modellen. Bedriftene må også kunne vurdere hvem som passer til dette løpet og selv velge sine lærlinger.

Gjennomføringen

I det første kullet, som startet med veksling i 2013, var det 14 elever. To har gått ut av forsøket og tilbake til ordinær modell. I andre kull, høsten 2014, startet det elleve, og av disse har tre sluttet og er nå tilbake til ordinær modell. I det tredje kullet startet det 17 elever høsten 2015, og alle disse er fortsatt med. I fjerde kullet er det tatt inn 14, men bare tolv av disse fikk lærekontrakt.

Av 54 vekslingselever som har fått læreplass, har vi fått opplyst at fem har gått ut av forsøket, hvorav alle er tilbake på skolen. Det er ulike vurderinger av om dette representerer et problem eller ikke. Skolen legger vekt på at problemet er svært lite. Ett opplæringskontor mente det var en større andel som sluttet i veksling enn andelen hevinger blant ordinære lærlinger.

Men det at de har en retrettmulighet til skolen, gjør at dette ikke representerer et frafall fra videregående opplæring i seg selv. Skolen, opplæringskontorene og bedriftene har litt ulike perspektiv på frafall. Mens skolen ønsker minst mulig frafall, og særlig i de årene skolen har ansvaret og også får penger for elevene, ønsker bedriftene selvsagt at vekslingselever eller lærlinger de tar inn og satser på skal stå løpet ut og bli gode fagarbeidere. Kommer det til et punkt der de ikke lenger har tro på lærlingen, vil bedriften som regel være interessert i å avslutte kontrakten så fort som mulig. Når det er snakk om heving, kommer imidlertid opplæringskontoret og noen ganger også det fylkeskommunale fagopplæringskontoret inn i bildet for å mekle. For vekslingselever blir det litt annerledes. En tettere kontakt med skolen kan gjøre at problemer kan tas opp raskere og kanskje løses før det kommer til heving. På den annen side vet både bedriften og lærlingen at det å gå tilbake til skolen kan være et alternativ. Det gjør at terskelen for å avbryte en lærekontrakt kan være lavere.

Vi har ikke hatt anledning til systematisk å følge de som går tilbake til skolen igjen videre. Vi erfarte imidlertid at i hvert fall én elev som hadde sagt opp kontrakten som vekslingselev ved en bedrift, ett år senere var å finne som ordinær lærling i en annen lærebedrift.

Slik vekslingsmodellen nå praktiseres i bilfagene, har elevene altså i prinsippet en form for sikkerhetsnett dersom vekslingslever ikke fungerer. Noen påpeker at dette fører til at det blir litt for enkelt for vekslingslever å velge seg bort når de møter motstand, og at det påvirker sosialiseringen og utviklingen av en identitet som lærling. Fra skolen sin side mener de imidlertid det har vært liten «svingdørsproblematikk».

Det var også en viss uenighet å spore med hensyn til om vekslingselevene faktisk blir raskere produktive enn det ordinære lærlinger blir, til tross for at de starter i bilverkstedet når de er ett år yngre. Noen hevdet vekslingsforstyrret bedriftens måte å jobbe med lærlingene på, eller at de var mer umodne enn ordinære lærlinger, og at de derfor ikke ble raskere produktive enn de ordinære lærlingene.

Hvorfor ble vekslings avsluttet?

Det som til slutt ser ut til å ha vært den utløsende årsaken til avslutningen, var kravet om at bransjen måtte garantere og holde av læreplasser, og det til elever man ikke alltid kjente og hadde valgt selv. Helt fra starten av utviklet det seg imidlertid en viss spenning i forholdet mellom bedriftenes styring av egne lærlinger og vekslingsmodellen. Det gikk på utvelgelse, men også på at man fikk en ekstra ordning som gjorde at vekslingselevene og de ordinære lærlingene var i utakt. Det skapte merarbeid med doble ordninger hele veien, og mange oppfattet at vekslingselevene la beslag på en læreplass i tre år.

Bilbransjen i Oslo har i forhold til mange andre fag en såpass god tilgang på lærlinger at de ikke behøver en vekslingsmodell for å tiltrekke seg flere. I stedet vil vekslingsmodellen være interessant bare om den gir dem noe bedre enn det de allerede har, og for de fleste bedrifter var det ikke slik. Både de som er positive og de som er negative kan i stedet samles om at de kan benytte 1+3-ordningen om de vil ha noen inn som lærlinger ett år før. Da kan de også selv bestemme hvem de skal ta inn, om de skal ta inn noen, og kontrollere opplæringsløpet.

Bedriftene har ikke noen systematisk måling av gjennomføringen i den ene eller andre modellen. I vurderingen av hvilken modell som gir de beste lærlingene, er det uenighet. Mye avhenger av den enkelte bedrifts egne erfaringer med vekslingslever. Er man i utgangspunktet skeptisk til modellen, skal man få svært gode lærlinger for å la seg overbevise. Man ser ut til raskere å ty til forklaringer om at vekslingselevene er for unge, eller de mangler fagspesifikk opplæring på Vg1, forklaringer som også bedrifter som har vært mer åpne i utgangspunktet vil kunne falle ned på. Får man en lærling som kanskje er litt ung og umoden, vil vedkommende fort bli brukt som eksempel på at modellen er dårlig. De som er positive, vil som regel være mer tålmodige og vente lenger for å se hva man får ut av vekslingselev. Det var dessuten et svært begrenset utvalg av lærebedrifter som fikk tilbud om vekslingslever, fordi blant annet opplæringskontoret mente det måtte stilles særlige krav til struktur på opplæringen i de bedriftene som tok inn vekslingslever.

Skolen ville gjerne ha fortsatt forsøket, men skoleledelsen tok en avgjørelse om at det ikke var mulig å fortsette så lenge de ikke fikk en læreplassgaranti fra bransjen. Skoleledelsen argumenterte videre med at de egentlig hadde handlingsrom innenfor 2+2-ordningen til å gjøre det samme som i en vekslingsmodell, altså at det egentlig ikke spiller noen rolle om vekslingselevene har lærekontrakt i Vg2. Her skiller imidlertid de ulike skoleaktørene lag. Koordinator for vekslings er helt uenig i at det som oppnås med vekslings, kan oppnås i 2+2-ordningen, og tror avvikling av vekslings vil føre tilbake til gamle praksiser med mest skole på Vg1.

Når det gjelder hvem som var og hvem som ble målgruppen for vekslingsforsøket, er det også ulike syn. Fra skolen ble det uttrykt som mål at teoritrøtte elever skulle få motivasjon av å komme ut i et bilverksted. Fra arbeidslivssiden kunne man nok uttrykke seg på lignende vis, og et slags felles utgangspunkt var at målgruppen var de «flinke praktikere». I første delen av forsøket var bedriftene fornøyde, fordi de opplevde å kunne plukke ut de flinke praktikerne selv. I dag oppsummerer noen av arbeidslivsaktørene at det i stedet utviklet seg en tendens til at skolen bestemte hvem de mente burde være i veksling for å bedre gjennomføringen i videregående opplæring, og at bedriftene dermed fikk flere vekslingselever de mente ikke egnet seg for et slikt løp. Skoleledelsen oppsummerer på sin side at de flinke praktikere ikke finnes, fordi fagopplæringen, og bilfagene særlig, krever at de også er flinke teoretikere. Lignende vurderinger kommer fra flere på bedriftssiden. Men her er det ulike syn på hvor praktisk og teoretisk bilfaget er blitt. Noen uttrykker at man egentlig raskt kan se hvem som vil bli flinke bilmekanikere. Det handler om de er interessert i biler, og om de har eller utvikler interesser for «å skru».

Spørsmålet man kan stille, er om det går an på forhånd å dele inn elevene i hvem som vil utvikle seg til flinke praktikere, hvem som vil bli flinke teoretikere, og hvem som blir interessert i å skru. Kanskje også dette i noen grad henger sammen med opplæringsløpet. Slik sett er det interessant å merke seg at de som er mest entydig positive til veksling og den tidlige opplæringen i bedrift som denne modellen representerer, ser ut til å være vekslingselevene selv, vel og merke de rundt 90 prosent som ikke har hoppet av. Blant dem vi har intervjuet, har det vært en unison støtte til modellen. Det handler i stor grad om at de synes det er langt mer spennende å lære gjennom å jobbe i et bilverksted enn å sitte på skolen. Dette bekreftes også fra skolen, som forteller at vekslingselevene i skoleukene uttrykker at de savner å være i bedrift. På den annen side har elevene i veksling ikke forsøkt 2+2-ordningen, og har ikke et helt reelt sammenligningsgrunnlag.

En foreløpig konklusjon er at verken dårligere gjennomføring i vekslingsmodellen i forhold til den ordinære, eller elevenes motivasjon ser ut til å ha avgjort interessen for å videreføre en slik modell i bilfag. Det handler til syvende og sist om samarbeidet mellom skole og bedrift, og de mekanismene man har for å få dette til å fungere. Forsøket med vekslingsmodellen introduserer en opplæringsordning ved siden av 2+2-modellen, som innebærer ekstra ressursinnsats på nær sagt alle områder, og særlig det som handler om nye krav til samordning mellom skole og bedrift. For bedriftssiden, som var minst interessert i å fortsette med veksling, følte de fleste at de hadde lite å vinne på ordningen sammenlignet med 2+2-modellen, som de fleste syntes fungerer greit. I stedet fikk de merarbeid og mindre kontroll med utvelgelsen av lærlinger og med opplæringsløpet. De som ser det positive i tidlig overgang til bedrift for noen av lærlingene, foretrekker 1+3-ordningen, hvor de slipper å samordne seg med skolen.

Oppsummering

I Oslo var forsøket med veksling i bilfag et tiltak initiert fra skolesiden. Bilbransjen sa ja til forsøket, samtidig som man hele veien ser ut til å ha hatt et avventende og litt ambivalent forhold til det. Forsøket har i stor grad vært organisert via de tre opplæringskontorene og opplæringsringen i bilfag i Oslo. Man har satset på å benytte store, velfungerende lærebedrifter for vekslingselevene.. Opplæringskontorene ble fra starten av gitt stor innflytelse på utvelgelse av vekslingselevene.

Forsøket har vært lagt til én skole, på samme måte som vekslingsforsøket i byggfag i Oslo. Søkningen har vært god gjennom de fire årene forsøket har vart. Skolen tok imidler-

tid etter hvert over utvelgelse av elever til forsøket. Ettersom overgangen til bedrift ikke skulle skje før etter ordinært lærlinginntak på høsten, måtte lærebedriftene som var med i forsøket holde av plasser til vekslingselever. Dette skapte en viss irritasjon, særlig på noen av opplæringskontorene.

Elevene og skolene, til dels også bedriftene, uttrykker stor tilfredshet med læringsutbyttet til de som har deltatt. Blant opplæringskontorene er det mer delte oppfatninger av hvor vellykket vekslingsmodellen har vært.

For de fleste av de involverte lærebedriftene representerte imidlertid ikke vekslingsmodellen en løsning på spesielle problemer. De har normalt grei tilgang på lærlinger, og vekslingsmodellen gjorde ikke tilgangen bedre. De har også stort sett vært fornøyd med opplæringsordningen og 2+2-modellen. Gjennom forsøket fikk imidlertid bedriftene en ekstra ordning å forholde seg til, hvor vekslingselevene hadde en annen rytme med hensyn til skole og opplæring enn det de ordinære lærlingene har. I tillegg måtte opplæringskontorene etter hvert garantere at det var holdt av egne læreplasser til vekslingselevene. Når de ikke lenger ønsket å være med på det, sa skolen og Oslo kommune nei til å videreføre vekslingsmodellen i bilfag. En foreløpig konklusjon må således være at verken spørsmålet om gjennomføring i vekslingsmodellen i forhold til den ordinære, eller hvilken ordning som skaper mest motivasjon og best læring, ser ut til å ha avgjort interessen for å videreføre en slik modell i bilfag. I stedet var det først og fremst organiseringen man ikke ble enige om.

5 Service og samferdsel

Vekslingsmodell i et felt uten fagopplæringstradisjoner

Det er hovedsakelig to skoler i Østfold som har gjennomført forsøk med vekslingsmodell innen service og samferdsel. I tillegg tok Telemark fylkeskommune initiativ til vekslingsmodell, men det prosjektet er nå avsluttet. I skrivende stund er det 23 elever som er i vekslingsløp i Østfold. Utfordringene som skolene og fylkeskommunene står overfor ved utprøving av veksling innen service og samferdsel, er mange, men av ulik karakter. Utfordringene fylkeskommunen erfarer, springer i stor grad ut av fagenes svake fagopplæringstradisjon. Det innebærer at de historiske forutsetningene for disse fagene rettet mot salgs-, service- og kontorarbeid ikke var preget av noen lærlingstradisjon forut for Reform 94, til forskjell fra fag innen industri og håndverk. Innen handels- og kontorområdet var det først og fremst skolebasert yrkesutdanning som var hovedmodellen, og store deler av opplæringen har tradisjonelt skjedd innenfor kjedene som internopplæring (Bore mfl. 2012). De svakt etablerte lærefagene manifesterer seg i lav etterspørsel etter faglært arbeidskraft, og lav andel lærlinger blant unge arbeidstakere i denne typen jobber (Nyen mfl. 2015). Videre er programområdet Salg, service og sikkerhet preget av ungdom med uklare orienteringer mot arbeid og videre utdanning, mens andelen som går over til påbygg etter Vg2 er stor generelt, og i Østfold spesielt (Reegård 2017).

Sudier har vist at det er krevende å etablere fagopplæring på nye felt (Høst red. 2015; Høst & Reegård 2015; Reegård 2017, 2015). Opplæringen i service og samferdsel er generelt langt mer skolepreget enn opplæring innen byggfag og industri. Olsen og kollegaer (2015) viser at de to første årene av undervisningen på service og samferdsel i stor grad foregikk i klasserom, og faglig praksis på skolen var ulike typer skolefaglig prosjektarbeid. Videre hadde faglærerne i stor grad en akademisk-pedagogisk bakgrunn, noe som bidro til manglende rollemodeller for de yrkesfagene som opplæringen var rettet mot. I læretiden var det tilsvarende sjelden at lærlingene ble møtt med kollegaer med fagbrev i det aktuelle lærefaget. Både salgsfaget og kontor- og administrasjonsfaget synes å være avhengig av kraftig institusjonelt entreprenørskap dersom de skal utvikle seg til å bli betydningsfulle sosiale kategorier innen servicearbeid. I de svakt institusjonaliserte servicefagene finnes få ansporinger til et grunnlag for utvikling av faglært yrkesidentitet og et sosialkulturelt fellesskap (Olsen mfl. 2015). Reegård (2017) viser hvordan salgsfagets strukturelle forutsetninger kan bidra til et potensielt levedyktig fag, men utsiktene er mer dystre for kontor- og administrasjonsfaget. Der den faglærte salgsmedarbeideren kan skape seg et rom over ufaglært arbeidskraft, er plassen i bedriftene for den faglærte kontor- og administrasjonsmedarbeideren allerede tatt av kandidater med høyere utdanning (Høst & Reegård 2015).

I dette kapitlet undersøker vi vekslingsmodell ved to skoler innen service og samferdsel i Østfold. Implementering og organisering av vekslingsforsøket ved Halden videregående skole har blitt utførlig beskrevet i de to foregående delrapportene. Vi vil dermed kun beskrive status for vekslingsmodellen ved Halden her, men derimot gå dypere inn

i organiseringen av vekslingsmodell ved den andre skolen som startet opp i 2015/16. Kapitlet er basert på aktivitetsrapporten fra fylkeskommunen og intervjuer med aktører på fylkeskommunalt nivå, skolenivå samt representanter for opplæringskontor. Kapitlet starter med bakgrunn for Østfolds utprøving av vekslingsmodell, etterfulgt av et overordnet empirisk bilde av vekslingsforsøk basert på fylkets aktivitetsrapportering. Deretter følger casebeskrivelsen av organisering, implementering og gjennomføring av vekslingsmodell på Kirkeparken videregående skole. Avslutningsvis beskrives kort prosessen i Telemark, før noen overordnede utfordringer.

Bakgrunn

I 2014 initierte Østfold fylkeskommune en satsing på service og samferdsel – *Service og samferdsel på sitt beste*. Satsingen strekker seg over fire år, og er en erkennelse av at dette utdanningsprogrammet står overfor en rekke utfordringer. Satsingen har flere mål: Øke andelen fullført og bestått med best mulig resultat, utvikle et mer relevant, praksisnært og fleksibelt opplæringsløp, heve utdanningsprogrammets status, øke rekrutteringen, få flere elever ut i lære, øke gjennomføringsgraden samt oppnå tettere samarbeid med næringslivet (Østfold fylkeskommune 2014).

Samtidig er fagopplæringens generelle plass i Østfold svak. Andelen med godkjent lærekontrakt er lavere enn landsgjennomsnittet, og fylket har en høy andel som går mot kompetansebevis i stedet for fagbrev sammenlignet med andre fylker (Aspøy & Nyen 2014). Tall per 1. november 2017 viser at det var 1122 søkere til service og samferdsel, mens det ble skrevet 94 godkjente lærekontrakter (Utdanningsdirektoratet 2017b). Det er dermed en høy andel elever i målgruppen for alternative Vg3 i skole (jf. Aspøy & Nyen 2014). I Østfold tegnes imidlertid lærekontrakter med stryk i inntil to fellesfag. Dersom kandidatene har flere stryk eller ikke vurdering/ikke bestått i programfag, tegnes det opplæringskontrakt. Mange av opplæringskontraktene (en kontrakt som tegnes mellom en lærekandidat og en bedrift eller et opplæringskontor) gjøres om til lærekontrakter når manglende karakterer er på plass. Østfold er det fylket med flest opplæringskontrakter. Formidlingstallet kan dermed være høyere enn Utdanningsdirektoratets tall.

Innenfor *Service og samferdsel på sitt beste* ble en rekke ulike tiltak, prosjekter og satsinger samlet. Dette var eksempelvis Hospiteringsprosjektet, FYR-prosjektet, Overgangsprosjektet, Program for bedre gjennomføring i videregående skole, utvikling av kvalifiseringskurs i forbindelse med alternativ Vg3 i skole, YSK samt spørreundersøkelse blant elevene. Utprøving av vekslingsmodell var dermed ett av mange tiltak som skulle bidra til å forbedre service og samferdsel i sin helhet. Begrunnelsen for å delta i utprøvingen var fra opplæringsavdelingen i fylkeskommunens side at vekslingsmodell passet godt inn med den pågående fokuseringen på fleksibilitet i opplæringen. Videre kunne fylkeskommunen utnytte eksisterende samarbeidsfora og høste erfaringer fra tidligere prosjekter. Vekslingsmodell ble dermed vurdert som et spennende tillegg til den pågående satsingen på service og samferdsel. Østfold har desentralisert ansvaret for utforming av vekslingsmodell, det vil si når elevene skal ut i vekslingsmodell, hvordan program- og fellesfag løses over det fireårige løpet m.m. Skolene kunne dermed velge fra denne viften av ulike tiltak, tilpasset eget ønske og lokale utfordringer. Prosessen i fylkeskommunen startet våren 2014 som en respons på Utdanningsdirektoratets invitasjon. Initiativet til å søke kom først og fremst fra opplæringsavdelingen i fylkeskommunen.

Et spørsmål er hvorvidt varehandelen, som nesten alle vekslingselevne rettet seg mot, passer for vekslingsmodell. På den ene siden kan salgsfaget være særlig egnet, da vare-

handelen ikke er strukturert etter hele og fulle stillinger. I år to og tre av vekslingsløpet går elevene inn i en 60 prosent stilling (bedriftsopplæring tre dager i uka). Videre passer vekslingsbutikkenes ukerytme ved at det er mest pågang av kunder, og dermed større behov for vekslings elevene, de siste dagene av uka. Dette tilpasser skolene seg, og komprimerer skoledagene til mandag og tirsdag. På den andre siden kan varehandelen være mindre egnet, da det går enda lenger tid før de unge vekslings elevene kan sitte i kassa i dagligvare (18-årsgrense).

Vekslings i Østfold

Utprøving av vekslingsmodell innen service og samferdsel i Østfold er forankret i to tverrfaglige nettverk: Nettverk for satsingen *Service og samferdsel på sitt beste* og et nettverk for vekslings. Den førstnevnte satsingen er forankret i en styringsgruppe og en faglig prosjektgruppe med deltakere fra pedagogisk seksjon, fagopplæring, inntak og eksamensseksjon i fylkeskommunen, og syv fagledere i SS ved alle de videregående skolene i Østfold. Nettverket for utprøving av vekslingsmodell er forankret i en lokal tverrfaglig prosjektgruppe, og i den enkelte skoles ledelse. Ved søking og oppstart av vekslingsprosjektet, var det den fylkeskommunale opplæringsavdelingen som var den drivende aktøren, mens mye ble overlatt til den enkelte skole med hensyn til konkret utforming av vekslingsmodell, organisering og gjennomføring. Fra fylkeskommunal side ble vekslings forstått som et pedagogisk verktøy som skolene selv skulle styre.

Østfold har nå fire skoler på ulike stadier i vekslings. Det er imidlertid kun to skoler som er involvert i vekslingsprosjektet: Halden videregående skole og Kirkeparken videregående skole i Moss (oppstart ble utsatt 1 år). To øvrige skoler er i oppstartsfasen med utprøving av vekslings på eget initiativ, med start skoleåret 2017/18. En skole innen medieproduksjon og helse- og oppvekstfag, og en skole innen restaurant- og matfag. Halden videregående skole startet opp med vekslingsmodell for Vg1-kullet 2014/15, med mulighet for vekslings i de tre fagene på Vg2-nivå: salgsfaget, sikkerhetsfaget og kontor- og administrasjonsfaget. Skolen valgte en såkalt 1+3-modell for vekslings. Det innebærer at elevene følger ordinært løp i Vg1, og begynner å veksle mellom opplæring i bedrift og skole fra og med Vg2. I løpet av Vg2 er vekslings elevene to dager i bedrift og tre dager på skolen. I det tredje året er de én dag på skolen og resten av uka i bedrift, mens opplæringen i all hovedsak foregår i bedrift det fjerde og siste året. Da Halden videregående skole startet opp med vekslings, var det tolv interesserte elever på Vg1, men i løpet av våren 2015 var det flere elever som av ulike årsaker trakk seg. Det var fem vekslings elever som tegnet lærekontrakt ved starten av skoleåret 2015/16, men våren 2016 var det kun to som fortsatt hadde lærekontrakt. To av dem fortsatte på Vg2 på skolen etter at kontrakten ble avvirket. Den siste eleven valgte å ta et hvileår. På nåværende tidspunkt er det to vekslings elever som går tredje året. Skolen har også tre vekslings elever i kull 2, som nå går Vg2. Samlet er det altså fem vekslings elever ved skolen. Halden videregående skole har kun én Vg2-klasse i salg, service og sikkerhet, og vekslings elever og elever i ordinært løp går dermed i samme klasse. Det gjorde gjennomføringen krevende med hensyn til fag- og timefordelingen.

Selv om fem vekslings elever ikke nødvendigvis utgjør det store antallet, påpekte informanter at Halden nedla viktig arbeid ved å gå opp veien ved å utforme en modell for vekslings som andre skoler kunne dra nytte av. Kirkeparken videregående skole, som startet opp med vekslings skoleåret 2015/16, så i stor grad til Haldens vekslingsmodell ved utforming og organisering av sin egen.

Veksling ved Kirkeparken videregående skole

Kirkeparken videregående skole i Moss har i overkant av 1000 elever fra hele Østfold. Skolen tilbyr service og samferdsel samt restaurant- og matfag som de eneste yrkesfaglige studieretningene. Skolen har tre Vg1-klasser i service og samferdsel (60 elever totalt). Det var fagleder for service og samferdsel ved skolen som var initiativtaker for oppstart av veksling. Det er mulig å veksle innenfor alle de tre lærefagene; salgsfaget, kontor- og administrasjonsfaget og sikkerhetsfaget. Vedkommende fikk informasjon og interesse for utprøving gjennom deltakelse i tverrfaglig nettverk i forbindelse med satsingen *Service og samferdsel på sitt beste*, der fagledere fra service og samferdsel fra seks andre skoler i fylket og øvrige aktører deltar. For det første ble det sett som en anledning til å knytte utdanningsprogrammet ved skolen tettere til det lokale næringslivet. For det andre var det et ønske om en kulturdreining ved skolen, der lærerne i staben i større grad så eleven i et helhetlig fireårige fagopplæringsløp, framfor å «slippe» dem etter de to årene på skolen. For det tredje har skolen, utdanningsprogrammet og fylket som helhet strevd med høyt frafall og mangel på læreplass innenfor dette utdanningsprogrammet. Skolen sender årlig ut 30 elever i SSS og 15 elever i IKT-servicefag, men det er mange av disse som ikke får læreplass. For det fjerde har elevmassen ved skolen typisk vært tredelt: en tredel vil ta påbygg, en tredel er usikre på hva de ønsker og en tredel vil ut i lære. Faglæreren så utprøving av vekslingsmodell som en mulighet til å få flere ut i lære og dermed fullføre sitt opplæringsløp.

Organisering og rekruttering

Kirkeparken dro nytte av arbeidet som ble nedlagt ved Halden videregående skole i forbindelse med utarbeiding av modell for veksling. Valget falt på en 1+3-modell. Det innebærer at Vg1 forløper som ordinært, men lærerne benytter dette året til å bli bedre kjent med elevene og deres preferanser for videre opplæringsløp, samtidig som at det jobbes mot næringslivet for å skaffe lærebedrifter. Modellen innebærer videre at vekslingen mellom bedrift og skole starter på Vg2. I år 2 og 3 er elevene ute i bedrifter tre dager i uka, mens de er to dager på skolen. I det siste og fjerde året er elevene fire dager i bedrift, og har yrkesfaglig fordypning (YFF) den siste dagen i uka. I realiteten betyr det at de er i bedrift alle de fem dagene, men det gir skolen en mulighet til fleksibilitet og periodisering, da denne dagen med YFF eksempelvis kan brukes til å ta dem inn på skolen for terping fram mot eksamen eller fagprøven.

Fellesfagene organiseres på følgende måte: År 2 har de norsk og engelsk, mens de har kroppsøving og samfunnsfag det tredje året. Programfagene på Vg2 trekkes over to år (år 2 og 3), med skole to dager i uka. Tverrfaglig eksamen gjennomføres etter det tredje året i stedet for etter år to. Det er fordi skolen ønsker å ha tverrfaglig eksamen tetttest opp mot fagprøven, da mye av innholdet er likt. I tillegg har skolen et butikklokale som fungerer som elevverksted, der de får praktisk salgstrening gjennom å selge blant annet skolegensere og diverse utstyr. Skoledagene komprimeres til begynnelsen av uka, det vil si mandag og tirsdag, for å tilpasse opplegget til bedriftene. I varehandelen er det flest kunder mot slutten av uka. Elevene/lærlingene har lærekontrakt med ulike typer butikker innen dagligvare, en bensinstasjon og en forhandler av skjønnhetsprodukter. Én hadde lærekontrakt i kontor- og administrasjonsfaget.

Ved Kirkeparken er elevgrunnlaget stort nok til at det ble opprettet en egen vekslingsklasse på Vg2. Klassemiljøet og klassetilhørigheten er sterk. Per 1.2.2017 var det ti elever i et vekslingsløp. I tillegg er det omkring åtte elever som skal starte med veksling fra høsten 2017. Da skal det inn tre nye lærere i vekslingsklassen. Rekrutteringen skjer ved at

faglærer snakker med elevene underveis på Vg1 om hva de ønsker framover, informerer om veksling, avholder foreldremøte og tar derigjennom påmelding til vekslingsløp i løpet av vårparten. Ideelt sett tegnes lærekontrakter fram mot sommeren, men i realiteten var det halvparten som hadde fått læreplass ved oppstart av Vg2.

Erfaringer så langt

Samlet sett har skolen positive erfaringer med veksling. Som viktige forutsetninger for dette, trekkes det særlig fram to aspekter. For det første har det vært nyttig med erfaringsutveksling gjennom tverrfaglige nettverk og godt samarbeid på fylkeskommunalt nivå. Her har det særlig vært nyttig for skolen å se til erfaringene Halden videregående skole hadde gjort seg. For det andre har det vært vesentlig med synlighet, nettverksbygging og samarbeid med næringslivet, samt tilpasse vekslingsløpet til bedriftenes behov. Et eksempel på slik tilpasning er at bedriftene har elevene 100 prosent i førjulstiden, fordi da trenger de arbeidskraft, mens undervisningen på skolen tas igjen på et senere tidspunkt. Samtidig var det tydelig at vekslingsmodell er ressurskrevende, spesielt med hensyn til å rekruttere lærebedrifter, som framstår som den største utfordringen med veksling i Østfold. Gjennom arbeidet med vekslingsmodell ser imidlertid skolen at elevene får læreplass tidligere (enn ved ordinær modell), at skolen deltar i større grad i arbeidet med å skaffe læreplass og at samarbeidet med næringslivet har blitt styrket.

En annen utfordring har vært kulturdreiningen blant lærerne om at skolen har ansvar for elevene også lenger ut i det fireårige opplæringsløpet. Tradisjonelt kobles skolene ut etter to år. Dette arbeidet ble også forankret på fylkesnivå. Informanten anser et positivt aspekt ved veksling som muligheten for å følge elevene helt ut sitt opplæringsløp. Dette begrunnes med at det for eleven kan være lettere å ta opp problemer med læreren som de kjenner godt, og at arbeidslivet kan framstå som en brå og skummel overgang. Både informanten på skole- og fylkesnivå understreket at gjennom vekslingsmodell holdes elevene i miljøet på skolen lenger, noe som potensielt kan bidra til at flere vil gjennomføre. Videre er det mange av elevene som vil feire russetiden med vennene sine, og ved veksling er de i større grad knyttet til skolen. Elevene som viste interesse for veksling, har et blandet, men over gjennomsnittlig karakter- og motivasjonsgrunnlag. Informanten fortalte at det viktigste er at elevene som ønsker å gå veksling må være motivert for å være lærling og jobbe. Det er salgsfaget som er mest populært blant elevene. YFF blir dermed viktig i vekslingsløpets tidlige spesialisering, og elevene oppmuntres til å velge YFF-bedrift med tanke på langsiktige valg.

Hittil tyder skolens erfaringer på at veksling har positive virkninger på de involverte elevene. Der det er god match mellom elev og bedrift, opplever elevene tidlig mestring gjennom å jobbe, og skolen ser at vekslingselevene modnes raskere ved å forholde seg til arbeidslivets forpliktende normstruktur. Faglig er også inntrykket at disse elevene får praktisk erfaring og kunnskap fra bedriftsopplæringen som de tar med seg inn i skolefagene, slik at kombinasjonen med teori og praksis blir god. Det gjenstår imidlertid å se om det vil ha effekt på karakternivået.

Basert på spørreundersøkelser skolen har gjennomført blant vekslingselevene, kommer det fram at de i hovedsak er godt fornøyd med opplæringen. Det kunne imidlertid være utfordrende å skape kontinuitet i skoleundervisningen, siden det går lang tid mellom hver gang de er i klasserommet, med skolens modell der den skolebaserte undervisningen komprimeres til de to første dagene i uka. En stor motivasjon for elevene er at de begynner å tjene penger og får en mer variert uke gjennom praktisk arbeid i bedrift.

Kritisk for å rekruttere lærebedrifter, men også underveis i vekslingsløpet, er et godt samarbeid mellom skole og opplæringskontor. Skolen har nå avklart med opplæringskontorene at skolen har ansvar for vekslingselevene de to skoledagene, mens opplæringskontorene og bedriftene har ansvar de tre øvrige dagene. Det er jevnlig møter med opplæringskontorene, det utveksles årsplaner og innholdet i opplæringen koordineres (både i bedrift og opplæringskontorets innleveringsoppgaver). Det optimale er samsvar mellom opplæringsarenaene, for eksempel at man gjennomgår HMS både på skolen, i bedrift og ved elevoppgavene og innleveringene i regi av opplæringskontorene.

Informanten mener at vekslingsfungerer som et godt alternativ og supplement til den ordinære 2+2-modellen, særlig egnet for elever som tidlig er motivert for å bli lærlinger. For de elevene som trenger lenger tid på å bestemme seg for valg av lærefag, vurderes derimot vekslingsmodellen som mindre egnet. Også opplæringskontorene var samlet sett positive til vekslings – det er en modell som fungerer for noen elever som ønsker å jobbe samtidig som de går på skolen. Opplæringskontorene understreket imidlertid at enkelte bedrifter kunne synes det var utfordrende at vekslingselevene var såpass unge, og at det var en mer ressurskrevende modell. I det følgende beskriver vi utfordringer av mer overordnet art.

Stordriftsfordeler eller forvirring?

Med Østfolds satsing på service og samferdsel ble en rekke ulike verktøy, prosjekter og satsinger samlet i en «pott», som skolene kunne velge fra. Målet var at det kunne skapes koblinger mellom de ulike satsingene, slik at de ville styrke hverandre gjensidig i en overordnet forbedring av service og samferdsels ulike utfordringer. De ulike prosjektene og satsingene førte dels med seg fleksibilisering av den ordinære 2+2-modellen. Det er åpning i opplæringsloven for ulike typer individuelt tilpassede læreløp, kalt alternative løp, som skiller seg fra den ordinære modellen. Både Stoltenberg II-regjeringen og Solberg-regjeringen har lagt vekt på større fleksibilitet og individuell tilpasning i gjennomføringen av videregående opplæring. Disse mulighetene har eksistert lenge, men har imidlertid vært lite kjent (Olsen mfl. 2015). Dette har bidratt til at sameksistens av ulike modeller og ulike tidspunkt for (vekselsvis) overgang mellom skole og læretid. I tillegg er det opplæringsløp som både gir yrkes- og studiekompetanse (YSK), samt elever som ikke får læreplass, men som har rett til Vg3 i skole.

Fra statlig hold er det naturlig nok ønske om at de ulike prosjektene og satsingene kan gi positive koblinger og forsterke hverandre på en gunstig måte. På den ene siden gir informantene inntrykk av at de mange ulike modellene, som vekslings (1+3), full opplæring i bedrift (0+4) eller ordinært løp (2+2) og YSK, kan være frustrerende for skoler, foreldre, bedrifter og opplæringskontor. Mangfoldet av opplæringsløp og modeller kan skape forvirring. For det første er det mye administrasjon rundt å bygge opp en nytt løp. For det andre er det i Østfold flere skoler med samme nedslagsfelt, hva gjelder elever og bedrifter. Det kan innebære at kampen om et lavt antall lærebedrifter blir tøffere, da vekslings kan medføre merforbruk av bedrifter, i og med at elevene nå går ut ett år tidligere og tar opp læreplasser. Dette kan skape såkalt «læreplasskannibalisme». Det vil si at enkelte ordninger fortrenger andre i det samme læreplassmarkedet.

På den andre siden kan man si at forvirringen er liten både for elever og for nye lærebedrifter – som ikke kjenner til andre ordninger enn den de blir introdusert for. I Østfold var det i all hovedsak bedrifter som ikke hadde hatt lærlinger tidligere som var involvert i vekslingsforsøk. Det var likevel noen få større bedrifter som både tok inn vekslings- og

ordinære 2+2-elever. Dette ble ikke ansett som noe stort problem, siden det ble jobbet mest mot de bedriftene som ikke hadde hatt lærlinger tidligere. Et mangfold av modeller trenger dermed ikke nødvendigvis være problematisk. Informanten ved Kirkeparken videregående skole fortalte at de tvert imot hadde fått flere elever ut i lære totalt (innen alle typer opplæringsløp), da vekslingsmodellen hadde bidratt med et positivt søkelys på det å gå ut i lære, både blant elever og lærere. Dette hadde altså gitt smitteeffekter også for Vg2 i ordinær 2+2-modell. Ved Kirkeparken hadde de brukt hospiteringsmidler til å skaffe innsikt i lærlingoppfølging og kjennskap til opplæringskontorene, og informanten her mente at satsingen *Service og samferdsel på sitt beste* hadde gitt vekslingsmodellen bedre rammevilkår, blant annet gjennom nettverk og samarbeidsmøter mellom skolene som har vekslingsmodell. Det ga mulighet for deling av vellykkede opplegg og utveksling av erfaring. Samtidig ble det understreket at vekslingsmodell er svært tidkrevende, og at det er vanskelig å gjøre mye annet i tillegg.

Utfordrende formidlingsarbeid

Vekslingsmodellen krever et godt kontaktnett inn i bransjen, enten gjennom et opplæringskontor, eller lokalt på den enkelte skole gjennom kontaktnettet til faglærerne inn i bransjen. Gitt fagene innen service og samferdsel sine svake tradisjoner for lærlingbasert opplæring generelt, og Østfold fylkeskommunes utfordringer spesielt, var rekruttering av lærebedrifter den største utfordringen ved vekslingsmodell. Innen oppstart av vekslingsprosjektet var det svake koblinger til det lokale næringslivet innen service og varehandel – både i Halden og Moss. Det innebar at skolene ikke bare startet opp med en ny og krevende vekslingsmodell, de måtte parallelt og kontinuerlig jobbe med å rekruttere nye lærebedrifter.

Med vekslingsmodell må bedriftene stille en læreplass til disposisjon ett ytterligere år sammenlignet med ordinær 2+2-modell. Dette bidro til å gjøre formidlingsarbeidet mer krevende. I dette arbeidet fikk YFF en særlig viktig rolle. Skolene jobbet mye med å bruke YFF til å rekruttere bedrifter som kunne bli lærebedrifter i neste runde. Det kunne til og med være aktuelt å bytte bedrift i YFF, dersom bedriften ikke ønsket å bli lærebedrift. Det var en del bedrifter som kun ønsket å være praksissted for YFF, og ikke lærebedrift. Å bli tatt inn som lærling innebærer et større ansvar for ungdommen. I tillegg er det et spørsmål om økonomi. Skolene opplevde at det er mange sterke konkurrenter til vekslingsselevene ute blant bedriftene; NAV praksisplass, ekstrahjelp, elever i praksis i Vg3 i skole og YFF-elever. Én utfordring skolene opplevde, var dermed å endre kultur blant (potensielle) lærebedrifter.

Utpøving av vekslingsprosjektet fungerte dermed som en mulighet til å bedre samarbeidet med det lokale næringslivet. Fagleder ved Kirkeparken understreket viktigheten av godt samarbeid og dialog med det lokale næringslivet, og gjennomførte kvartalsvise møter med lærebedriftene og opplæringskontorene. Begge faglederne ved vekslingskolene oppga at det var formidlingsarbeidet som for dem var det mest ressurskrevende ved utpøving av vekslingsmodell. Det var stort behov for å informere bedrifter om den nye modellen, da den var ukjent for de fleste.

Det krevende formidlingsarbeidet aktualiserer relasjonen og ansvarsfordelingen mellom fylkeskommune, opplæringskontor og skole. Fra fylkeskommunens ståsted er det en utfordring at påmeldte vekslingsselever ikke registreres i VIGO, og derfor er usynlige og ikke søkbare som lærlinger til bedriftene. Bedrifter som vil ta inn lærlinger, vet dermed ikke at det finnes elever som ønsker vekslingsmodell. Fylkeskommunen oppgir at det er

opp til skolene å velge modell for veksling, og at det var et viktig prinsipp ikke å tvinge skolene inn i ett opplegg. Rollen fylkeskommunen tar med utprøving av veksling, er en koordinatorrolle, og med vekslingsprosjektet har skolene i større grad blitt bevisst fylkeskommunens rolle og arbeid med å godkjenne lærebedrifter og kontrakter. Vekslingsprosjektet bidrar dermed til å spre kunnskap om hva fylket gjør.

Særlig skolene, men også fylkeskommunen, understreket nødvendigheten av godt samarbeid med opplæringskontorene for å skaffe læreplasser. Dette gjaldt også uavhengig av vekslingsprosjektet. Skolene strevde noe med å fenge opplæringskontorenes interesse for veksling, men håpet på at det nylig opprettede faglige nettverket mellom skoler, opplæringskontor og fylkeskommunen skulle gi positive effekter og tettere dialog i samarbeidet og involveringen av opplæringskontorene. Håpet er at med tiden vil erfaring, kunnskap og interesse for veksling øke, og veksling vil dermed bli lettere for opplæringskontorene å selge til bedriftene.

Ved oppstart av vekslingsprosjektet i fylkeskommunen våren 2014, ble opplæringskontorene involvert i planleggingsstadiet gjennom møter med fylkeskommunen og skolene. Dilemmaet er imidlertid at skolene ønsker tett samarbeid med opplæringskontorene med å skaffe læreplasser til vekslingselevene, mens opplæringskontorenes rammebetingelser gjør arbeidet med vekslingsmodell krevende: «Vi har styrer som sier at de ikke kan prioritere veksling. Modellen innebærer tre år istedenfor to, og det er mer ressurskrevende for oss. Vi ønsker jo å være serviceinnstilt, men...». Skolene er nå mer involvert i vekslingsløpet og tar et større ansvar for lærlingen. Dermed ser de for seg at de kan avlaste opplæringskontorenes arbeid noe. Opplæringskontorene har derimot stadfestet grad av bedriftskontakt gjennom sine styrer. Vekslingsmodellen har dermed ført til merarbeid for opplæringskontorene, uten ekstra tilskudd, mens skolene (og fylkeskommunen) avhenger av dem i større grad.

Opplæringskontorene fortalte at flere bedrifter var åpne og positive til veksling, siden man får satt teori ut i praksis raskere enn ved ordinært løp, og dermed kan få større progresjon. Da det er mange bedrifter som tar inn lærling for første gang, lener de seg imidlertid mye på skolene. En potensiell fare er at bedrifter som ikke melder seg inn i et opplæringskontor, blir stående alene mot slutten av vekslingsperioden dersom skolen trekker seg mer tilbake.

Et marginalt avtrykk

Foreløpig har veksling påvirket den helhetlige fagopplæringen i service og samferdsel marginalt. I hele fylket er det på nåværende tidspunkt 14 vekslingselever fordelt på to skoler. Nye elever vil starte fra høsten 2017. Samtlige informanter understreket at det ennå er for tidlig å si noe om hva slags konsekvenser vekslingsmodell vil ha – for elever, skoler, bedrifter, opplæringskontor og service og samferdsel. Det er ennå ingen elever som har fullført sitt vekslingsløp. Det er sannsynlig at det vil ta noe tid før næringslivet fanger opp hva et vekslingsløp innebærer. Selv om formidlingsarbeidet ble opplevd som krevende, rapporterte skoler og opplæringskontor om at det var positiv interesse å spore.

Foreløpig og overordnet kan man si at utprøving av vekslingsmodell har bidratt til fire resultater. For det første var det ved Kirkeparken nå færre elever som ønsket seg til det ordinære 2+2-løpet etter at vekslingsklassen hadde blitt opprettet. Dette kan bety at veksling tiltrakk seg de elevene som ellers ville valgt å gå i lære etter to år på skole, som i et ordinært løp. Faglærerne understreket samtidig at de vurderte vekslingsmodell som et potensielt godt supplement til den ordinære 2+2-modellen, og at veksling ikke

var egnet til å erstatte dagens hovedløp. For det andre fortalte faglærerne ved begge de involverte skolene at vekslingsmodell hadde bidratt til positiv interesse blant de andre lærerne på utdanningsprogrammet og rådgivere på skolen, og til en kultur for å se hele det fireårige fagopplæringsløpet samlet. For det tredje hadde opprettede samarbeidsfora og faglige nettverk i forbindelse med vekslingsprosjektet bidratt til tettere og bedre dialog mellom skolene, fylkeskommunen og opplæringskontorene. For det fjerde mente fagledere at vekslingsmodell medførte et sterkere søkelys på å knytte tettere bånd med det lokale næringslivet. Sammen med Østfolds fireårige og parallelle satsing på service og samferdsel, forteller informantene om at vekslings har bidratt med positiv oppmerksomhet om utdanningsprogrammet.

Det krevende arbeidet med stadig å rekruttere nye lærebedrifter, gjør at vekslingsmodell er svært ressurskrevende for skolene. Modellen som har blitt valgt ved begge skolene, innebærer at skolen har et tungt ansvar gjennom hele vekslingsløpet. Dette var også et uttalt mål fra fagledernes side; at skolen i større grad skulle se det fireårige fagopplæringsløpet samlet, og at skolen har ansvar for eleven hele veien, framfor å slippe dem etter to år. Ved oppstart ble det fra fagledernes side understreket at dette gjorde innsalget overfor bedrifter lettere – at skolene var med hele veien og tok stort ansvar for elevene. Gitt den svake etableringen av salgsfaget, og manglende tradisjon for fagopplæring i varehandelen, har ikke handelsstanden tydelige interesser i utforming eller innhold av vekslingsmodell. Dermed ble modellen i liten grad utformet på bedriftenes premisser. Det er en skjør balanse mellom å hjelpe bedriftene i gang med lærlinger, og samtidig unngå faren for at bedriftene ikke opplever opplæringen som «sin egen». Det vil si at de ikke tar eierskap til ordningen. Vekslingsmodellen i Østfold har sitt tydelige utgangspunkt i skolesiden. Dette viser at det kan være krevende å etablere en lærefagstradisjon i salgs- og servicefag gjennom utprøving av vekslingsmodell.

Et avsluttet forsøk med vekslingsmodell i Telemark

Bakgrunnen for vekslingsmodell innen Service og samferdsel i Telemark ble diskutert i 2012, i samarbeid mellom fylkeskommunen og Hovedorganisasjonen Virke, i forbindelse med etablering av samfunnskontrakt og rekruttering av lærlinger og instruktører. Målet var å gjøre virksomheter i varehandelen til kvalifiserte læringsarenaer for ungdom og voksne. Ved å knytte skolene i Telemark tett til prosjektet, skulle man kunne bidra til større kunnskap om salgsfaget og varehandelen i fylket. Målet var å øke gjennomføringen i videregående opplæring, og øke statusen og omdømmet i varehandelen. I rapporteringene skriver fylkeskommunen at det å løfte salgsfaget har vært en viktig faktor for bedriftene, og de ser at dette gir fagbrevet et positivt omdømme.

Det ble iverksatt rekruttering av virksomheter til prosjektet, og det var stor vilje til å delta i næringslivet. Utgangspunktet var at sektoren hadde stort potensial for flere læreplasser. Videre ble det avholdt møte med rektorer og/eller avdelingsledere ved skolene. Det kom til syne en motvilje hos skolene, dels grunnet i en bekymring om egen rolle i et slikt prosjekt. Det var utfordringer knyttet til gjennomføring av fellesfagene, gjennomføringen førte til store avbrudd og lite kontinuitet i bedriftsopplæringen. Prosjektet hadde ved utgangen av april 2017 fått 20 søkere, og det ble tegnet kontrakt med fem av disse.

Samlet viser prosjektet at det er stor avstand mellom arbeidsliv og skole innenfor sektoren, og fylkeskommunen skriver i rapporteringen at det vil kreve langsiktig arbeid for å få etablert samarbeid/samhandlingskulturer som anerkjenner kompetansebehov, kompetansebygging og rekruttering til sektoren. I styringsgruppens møte i september 2017 ble

det besluttet at prosjektet skulle legges ned, men at de involverte bedrifter og lærlinger følges opp fram til juni 2018. Avgjørelsen ble begrunnet med at det var liten vilje og interesse for prosjektet hos skolen.

Forsøket i Telemark er interessant, da rollene er noe snudd sammenlignet med i Østfold. I Østfold strever skolene (og fylkeskommunen) med å engasjere og mobilisere næringslivet til å ta inn lærlinger og vekslingselever. I Telemark var det derimot næringslivet som var pådriveren, og skolesiden som var mer tilbakeholden.

Oppsummering

I dette kapitlet har vi beskrevet utprøving av veksling i service og samferdsel i Østfold, hovedsakelig gjennom Kirkeparken videregående skoles oppstart og modell (1+3-modell). Østfold har samlet en rekke prosjekter og tiltak i en vifte av pedagogiske verktøy som skolene kan velge fra. Dette har bidratt til stordriftsfordeler, men også til forvirring blant aktørene, da en rekke ulike opplæringsløp går parallelt. Skolenes spede erfaringer er i hovedsak positive, men samarbeidet med opplæringskontorene – som er vesentlig for å få på plass lærebedrifter – er blandet, da vekslingsmodell er en dyrere løsning for opplæringskontorene enn den ordinære 2+2-modellen. Til forskjell fra Halden, hadde Kirkeparken stort nok elevgrunnlag til å opprette en egen klasse for vekslingselevene. Det skulle vise seg å gjøre gjennomføring og organisering av veksling enklere. Det samlede inntrykket er at veksling representerer en svært arbeidskrevende modell, grunnet få lærebedrifter å spille på. Arbeidet har dermed en dobbel karakter; å rekruttere lærebedrifter samtidig som man skal organisere selve vekslingsløpet. Samtidig har veksling ført til at aktører og instanser på ulike nivå har dannet tettere samarbeidsrelasjoner, blant annet gjennom faglige nettverk, både i forbindelse med Østfolds satsing på service og samferdsel og med utprøving av veksling. Selv om tettere samarbeid, særlig med næringslivet, er nødvendig for å få til vekslingsmodell, ligger vekten på skolesiden i fagopplæringsløpet. Det er ennå tidlig å si hvorvidt og hva slags avtrykk Østfolds utprøving av vekslingsmodell har hatt. Foreløpig er avtrykkene marginale, men med noen positive ansatser i retning av at veksling har positive virkninger på de involverte elevene. Der man klarer å skape en god match mellom elev og bedrift, oppleves mestring og modning. Effekter av vekslingsmodell med hensyn til bedre karakterer og økt gjennomføring, er foreløpig usikkert. Overordnet er det likevel krevende å etablere en modell i et felt der fagopplæringens plass er såpass svak. Kapitlet har i tillegg inkludert et forsøk med vekslingsmodell i Telemark, som nå er avsluttet grunnet utilstrekkelig samarbeid mellom fylkeskommune, skolene og næringslivet.

6 Sammenfatning og vurderinger

En hovedproblemstilling i denne rapporten har vært i hvilken grad de ulike forsøkene med vekslingsmodell klarer å komme over fra en implementerings- til en stabiliseringsfase. I rapporten har vi undersøkt utviklingen i de ulike forsøkene, og hva som er status med hensyn til å fortsette med veksling eller å avslutte. Vi har sett på i hvilken grad vekslingsmodellene treffer de ulike fagområdenes behov og særegenheter, og hvilke utfordringer forsøkene møter i de ulike områdene. Vi har sett særlig på hvilke ekstra administrative, logistikkmessige og økonomiske belastninger skoler, opplæringskontor og lærebedrifter mener det innebærer å tilby vekslingsmodell ved siden av 2+2-modellen.

Funnene viser at det har vært svært ujevn interesse for veksling, både innenfor de ulike fagområdene og i ulike fylkeskommuner. Dette avspeiler seg i deltakelsen. Størst har interessen vært i helse- og oppvekstfagene, som har relativt kort fartstid i fagopplæringen. Her framholdes det av flere aktører at vekslingen mellom skole og praksis i den gamle hjelpepleierutdanningen hadde noen kvaliteter som ble borte med fagopplæringen. Der nest er det i byggfag interessen har vært størst. Denne bransjen representerer håndverksfag med lange fagopplæringstradisjoner, hvor misnøyene med en standardisert 2+2-modell har vedvart siden Reform 94. I øvrige fagområder er interessen beskjeden.

Evalueringssprosjektet valgte et design hvor vi følger seks ulike forsøk, i fire ulike fagområder. De to største, helse og oppvekst og byggfag, er representert ved to forsøk hver i evalueringen. I tillegg følger vi bilfag og service og samferdsel med ett forsøk hver. I kombinasjon med fordeling på fag, måtte prosjektet gjøre noen utvalg av fylkeskommuner. Her ble Østfold, Oslo, Oppland, Hordaland og Sogn og Fjordane plukket ut.

Av de seks forsøkene evalueringen følger, er to per i dag avsluttet eller besluttet avsluttet, og uten noen plan om videreføring. Ytterligere to er til vurdering. Fordi dette er til dels store forsøk, antyder det at flere av forsøkene ikke oppfattes å ha vært vellykkede av de som har stått for forsøkene. Mens evalueringen nødvendigvis har måttet konsentrere seg om forsøk som ble satt i verk ved begynnelsen av forsøksperioden, har det imidlertid de siste to årene kommet til flere nye forsøk, som viser at flere enn de som først meldte seg til forsøket, er interessert i å prøve ut vekslingsmodellen. Totalbildet er således ganske broket, selv om det totalt sett er en viss nedgang i antall deltakere.

Vi skal nedenfor oppsummere utviklingen i hvert av de seks forsøkene vi har fulgt, for deretter å drøfte noen utviklingstrekk på tvers av enkeltforsøkene.

Helsearbeiderfaget

I helse- og oppvekstfag er det på landsbasis i gang hele åtte forsøk, mens to, i Oslo og Akershus, er avsluttet. I begge forsøkene vi har fulgt i helsearbeiderfaget, Hordaland og Oppland, ble det for femte året på rad tatt inn elever til vekslingsmodell høsten 2017. I det ene fylket er søkningen god, og forsøket er samlet på én skole, noe som gjør at en kan ha hele klasser med vekslings elever. I det andre fylket er søkningen nedadgående. Det er tre skoler som forsøker ut veksling, og på ingen av skolene er det nok elever som ønsker

veksling til at det er grunnlag for egne klasser. Dette gir utfordringer med hensyn til avviklingen av skoleundervisningen.

I alle forsøkene i helse- og oppvekstfag er det skolen som er pådriver i vekslingsmodellen, mens kommunene har sagt seg villige til å være med, og stiller lærebedrifter. Fagopplæring i helse- og oppvekstfagene er, som følge av en lang skoletradisjon, svært annerledes enn i de tradisjonelle lærefagene. Dette blir veldig synlig i forsøket med veksling. Mens kommunene vedtar antall lærlinger de skal ha, og også har sagt ja til vekslingslærlinger, tar virksomhetene i kommunene imot lærlinger ut fra mer eller mindre samme rasjonale som når de tar imot utplasserte studenter, tidligere også elever i hjelpepleierutdanningen. Det handler om opplæringsansvar, men er ikke koplet til videre ansettelse etter fullført læretid. At vekslingselevene bare er i virksomheten en begrenset tid, også avbrutt av perioder inne på skolen, faller for virksomhetenes del inn i et velkjent mønster. Lærerne i helsearbeiderfaget, som har sykepleierbakgrunn, legger ned mye arbeid i veiledning av vekslingselevene. De veileder gjerne også instruktørene i virksomhetene, som er fagarbeidere. Denne praksisen skiller seg veldig fra det vi finner i andre fag.

For både skolene og kommunenes del oppsummeres det at vekslingsmodellen krever mer ressurser, i hvert fall så lenge den drives parallelt med hovedmodellen. Både skolene og kommunen oppsummerer at forståelsen dem imellom har blitt bedre gjennom forsøket med veksling. Til tross for at man oppsummerer med bedre samarbeid, er det noe skepsis på kommunesiden, og også i enkelte av lærebedriftene, til videreføring av vekslingsmodell etter forsøket. Den oppleves som tynge å drive, i hvert fall så lenge den foregår ved siden av hovedmodellen. Den oppleves også som mer skolestyrt enn lærebedriftstyrt. Sammenligningsgrunnlaget er ordinære lærlinger eller lærlinger med full opplæring i bedrift. Som følge av at helsearbeiderfaget fortsatt har en sterk forankring i skolen, mens bedriftene i hovedsak tar imot utplasserte vekslingselever eller lærlinger, vil vekslingsmodellen likevel trolig kunne fortsette så lenge det er søkning og politisk støtte til tilbudet.

Det er vanskelig å vurdere gjennomføringen i vekslingsmodellen i helsearbeiderfaget opp mot andre modeller. Vekslingen har nesten ikke frafall, i betydning frafall fra videregående opplæring, men den har en god del overganger til ordinær modell. Ordinær modell har større, men heller ikke stort frafall ved de to skolene vi har undersøkt, men en stor andel av helsefagarbeiderne melder overgang til påbygging til generell studiekompetanse etter Vg2. I den ene kommunen har også de fleste av de som nå har gjennomført vekslingsmodell i helsearbeiderfaget, søkt påbygging. Slik sett er det ikke mye som tyder på at modellen bidrar til økt rekruttering av helsefagarbeidere. Kommunene som har lærlinger og vekslingselever uttrykker at det generelt er svært vanskelig med stillinger for nyutdannede. Det antyder en helt annen problemstilling, nemlig i hvilken grad målet om økt rekruttering av helsefagarbeidere er like relevant, gitt dagens situasjon med mangel på stillinger.

Skolene er klart mest positive til vekslingsmodellen, som de mener gir bedre læringsutbytte, også for de som var lite motivert for skoleopplæring. Elevene som ble intervjuet i forrige datainnsamlingsrunde, opplevde også veksling som en svært god måte å lære på.

Byggfag

I byggfag har det vært utprøving av veksling i fire fylker, hvorav to, Oslo og Oppland, har avsluttet sine forsøk. Utprøvingen av veksling i byggfag har skjedd etter svært ulike modeller. Sogn og Fjordane skiller seg ut ved å ikke ha en vekslingsmodell i streng forstand, siden elevene først går ut i lære i Vg3, men modellen søker å ivareta flere av de målene

man vil oppnå med veksling. Den modellen som Sogn og Fjordane har valgt, kan ses på som en praktisk tilpasning til elevgrunnlaget i distriktet. Den gir elevene mulighet for tidligere opplæring i bedrift og veksling mellom opplæring i skole og bedrift i en region som ikke har det samme befolkningsgrunnlaget som Oslo eller Bergen. Med et begrenset antall elever er det vanskelig å etablere både en ordinær klasse og en vekslingsklasse. Modellen Sogn og Fjordane har valgt, gjør det lett å håndtere overgang fra veksling til ordinær modell, fordi det er en felles klasse, hvor alle elevene har hatt fellesfag som i ordinær 2+2-modell. På grunn av de kompromissene man må gjøre når vekslingselevene er i samme klasse som ordinære Vg2-elever, kan man derimot ikke alltid få en god tilpasning mellom det som skjer i bedrift og det som skjer i skole. Som elever i praksis i bedrift, er det også en risiko for at de ikke får den samme sosialiseringen inn i en arbeidskultur som lærlinger får, selv om prosjektleder nettopp legger vekt på at de skal få en arbeidsholdning som de skal ta med seg tilbake til skolen.

I Sogn og Fjordane er det ikke tatt stilling til hva som vil skje etter utprøvingen, men det synes å være enighet blant alle informanter om at det er ønskelig å fortsette med veksling, og at en avgjørende faktor er at man har tilstrekkelig mange elever i Vg1 å rekruttere til veksling fra.

Oslo har på sin side hatt en mer rendyrket vekslingsmodell, med overgang til lære allerede i Vg1. Problemet har særlig vært et lavt søkergrunnlag, noe som har blitt forsterket ved at alle som ønsket veksling, måtte søke en bestemt skole. Når man etter hvert gikk over til å forsøke veksling i Vg2 med mulighet til å søke fra flere ulike skoler, hadde elevene «grodd fast» i klassemiljøer de ikke hadde lyst til å forlate.

Ser vi på veksling ut fra et elevperspektiv, synes det å være enighet blant aktørene i byggfag i begge fylker om at veksling i byggfag egner seg/er et godt tilbud for de som er praktisk flinke og som vil tidlig ut i bedrift. Gjennomføringen har riktignok vært mer blandet. I begge kullene har det vært et betydelig frafall fra vekslingsløpet. I kullet som startet høsten 2013, var det bare litt over halvparten som fullførte opplæringen.

Ser vi på veksling ut fra et arbeidslivsperspektiv, er vekslingsmodellen i Oslo primært rettet mot byggmesternes behov, mens entreprenørene, med noen unntak, ikke har stilt opp med lære plasser for vekslingsmodellen. De er mer interesserte i modeller som TAF/BYSK, som gir elevene/lærlingene dobbeltkompetanse, det vil si både fagbrev og generell studiekompetanse.

Høsten 2017 ble det gitt ulike signaler om framtiden for veksling i byggfag i Oslo. Ulike aktører har ulike ønsker for veien videre. En informant fra skoleledelsen sa at de vil erstatte veksling med individuell tilpasning innenfor 2+2-modellen, med aktiv bruk av opplæring i bedrift. Opplæringskontoret ønsker at veksling skal tas opp igjen.

I Hordaland har man hatt et forsøk med veksling som ikke er evaluert av dette prosjektet. Her har man etter noen år med forsøk, lyktes å komme over i en stabil driftsfase. En suksessfaktor i Hordaland synes å være et bredere tilfang av interesserte, med flere søkere i fylket, samt at man har kunnet søke fra alle skolene, og ikke bare en bestemt, som i Oslo. Flere informanter legger vekt på at det er flere elever fra distriktene rundt Bergen med praktisk erfaring og vilje til å komme fort ut i arbeid, enn det man gjerne finner i de store byene.

Bilfag i Oslo

I Oslo var forsøket med veksling i bilfag et tiltak initiert fra skolesiden. Bilbransjen sa ja til forsøket, samtidig som man hele veien har hatt et litt ambivalent forhold til det. Forsø-

ket har i stor grad vært organisert via de tre opplæringskontorene og opplæringsringen i bilfag i Oslo. Man har satset på store, velfungerende lærebedrifter. Opplæringskontorene ble gitt stor innflytelse på utvelgelse av vekslingselevne første året.

Forsøket har vært lagt til én skole, Kuben, på samme måte som vekslingsforsøket i byggfag i Oslo. Søkingen har vært god, og ordningen populær, gjennom de fire årene forsøket har vart. Skolen tok etter hvert over utvelgelse av elever til forsøket. Ettersom overgangen til bedrift ikke skulle skje før etter ordinært lærlinginntak på høsten, måtte lærebedriftene som var med i forsøket holde av plasser til vekslingselevne. Dette skapte en viss irritasjon på bedriftssiden, men særlig på opplæringskontorene.

Elevne og skolene uttrykker stor tilfredshet med læringsutbyttet for de som har deltatt i forsøket. Noen bedrifter opplevde at vekslingselevne ble raskt produktive, og at de således ga mer i læreperioden som helhet, mens andre bedrifter ikke mente de opplevde noen forbedring. Blant opplæringskontorene var det delte oppfatninger av hvor vellykket vekslingsmodellen har vært.

For de fleste av de involverte lærebedriftene representerte imidlertid ikke vekslingsmodellen en løsning på spesielle problemer. De har normalt grei tilgang på lærlinger, og vekslingsmodellen gjorde ikke tilgangen bedre. De har også stort sett vært fornøyd med opplæringsordningen og 2+2-modellen. Med vekslingsmodell fikk bedriftene en ekstra ordning å forholde seg til, og hvor vekslingselevne hadde en annen rytme med hensyn til skole og opplæring enn det de ordinære lærlingene har. I tillegg måtte opplæringskontorene garantere at det var holdt av egne læreplasser til vekslingselevne. Når de ikke lenger ville være med på det, sa skolen og Oslo kommune nei til å videreføre vekslingsmodellen i bilfag. En foreløpig konklusjon må således være at verken spørsmålet om bedre eller dårligere gjennomføring i vekslingsmodellen i forhold til den ordinære, eller hvilken ordning som skaper mest motivasjon og best læring, ser ut til å ha avgjort interessen for å videreføre en slik modell i bilfag. I stedet ser det først og fremst ut til at det er selve organiseringen det har strandet på. Dette må imidlertid også ses i forhold til at det fra arbeidslivets side ikke har vært noen stor misnøye med 2+2-modellen. Vekslingsmodellen har ikke kunne tilby noe ekstra som gjorde at bedriftene kunne samle seg om denne.

Service- og samferdsel i Østfold

Utpøring av vekslingsmodell i servicefagene har et sterkt preg av at skolen forsøker å knytte tettere bånd til det lokale næringslivet og bygge grunnlaget for fag gjennom dette. Utpøring av vekslingsmodell i service og samferdsel i Østfold, ses som ett tiltak i en vifte av pedagogiske verktøyer som skolene kan velge fra. Mange parallelle tiltak i ett program oppfattes å gi stordriftsfordeler, men også noe forvirring blant aktørene. De to aktuelle skolenes erfaringer med vekslingsmodell er i hovedsak positive. Mens den første skolen som tilbød vekslingsmodell hadde problemer som følge av svak søkertilgang, har den andre skolen et tilstrekkelig elevgrunnlag til å ha en egen klasse for vekslingselevne. Det har vist seg å gjøre organisering og gjennomføring av vekslingsmodell enklere.

Det samlede inntrykket er at vekslingsmodell representerer en svært arbeidskrevende modell, først og fremst fordi man har få lærebedrifter å spille på. Arbeidet har dermed en dobbel karakter. Man skal rekruttere lærebedrifter, samtidig som man skal organisere selve vekslingsløpet. Samtidig har forsøket med vekslingsmodell ført til at aktører og instanser på ulike nivå i fylkeskommunen og i arbeidslivet, danner tettere samarbeidsrelasjoner. Man utnytter også det faglige nettverket som er etablert i forbindelse med Østfolds generelle satsing på service og samferdsel. Samarbeidet med opplæringskontorene – som er vesentlig for

å få på plass lærebedrifter – er likevel utfordrende, da vekslingsmodell oppfattes som en dyrere løsning for disse enn den ordinære 2+2-modellen. Selv om tettere samarbeid med næringslivet er nødvendig for å få til en vekslingsmodell, bærer forsøket preg av å være drevet fram av skolen. For å få med seg bedrifter, går skolene langt i å ta ansvar for vekslingselevne hele det fireårige løpet igjennom. Faren er åpenbart at bedriftene ikke får noe eierskap til vekslingselevne eller lærlingordningen. Det er ennå tidlig å si hvorvidt og hva slags avtrykk Østfolds utprøving av vekslingsmodell vil kunne sette, men foreløpig ser det ut til å være krevende å etablere en modell i et felt der fagopplæringens plass er såpass lite tydelig. Telemark forsøkte å iverksette et forsøk innen service og samferdsel, men dette ble avsluttet nesten før det ble iverksatt. Her var det imidlertid skolesiden som uttrykte mest misnøye med vekslingsmodellen.

Avsluttende vurderinger

Beslutningen om å iverksette vekslingsforsøket kan i stor grad ses som en respons på en akkumulert misnøye med ulike sider ved 2+2-modellen. Det har vært fremmet ønsker om å forsøke alternativer fra ulike arbeidslivsparter, for eksempel innenfor byggebransjen og helse- og oppvekstsektoren, ikke minst ut fra deres respektive rekrutteringsutfordringer. Etter hvert ble det utviklet et ønske også fra mange på skolesiden om å forsøke noe annet enn 2+2-modellen, men da med vekt på å øke motivasjonen blant yrkesfagelevne. Hva forteller de forsøkene vi har undersøkt om erfaringene så langt?

For det første ser vi at vekslingsmodellene preges av de ulike fagområdenes og sektorenes ulike tradisjoner og mønstre for rekruttering og opplæring av arbeidskraft, som til tross for den standardisering Reform 94 har bidratt til, fortsatt setter sitt preg på utviklingen. For det andre ser vi at forsøket med vekslingsmodeller har preg av å representere en felles løsning, som så blir anvendt på svært ulike problemer i fagopplæringen i ulike fagområder forskjellige steder i landet. Det er det vi innledningsvis karakteriserte som en såkalt garbage can-modell. Det betyr ikke at ikke løsningen kan fungere overfor ulike problemer, men det betyr først og fremst at både forsøkene utforming og resultater spriker mye. Når vekslings skal løse helt ulike problemer, vil også suksesskriteriene variere, både mellom forsøk og mellom aktører i de samme forsøkene. Vi kan konkretisere disse generelle betraktningene ved å vise hvordan dette arter seg i de ulike fagområdene vi har undersøkt.

I bygg har bedriftene en lang tradisjon for å rekruttere og lære opp arbeidskraft gjennom lærlingordningen. Ønsket om å ta ansvar for opplæringen og prege elevene og lærlingene fra et langt tidligere stadium enn i ordinær 2+2-modell, var her en viktig bakgrunn for å prøve ut vekslingsmodellen. Skolesidens behov har imidlertid også påvirket utformingen av modellene i de fylkene vi har studert. Tilgang på elever ser ut til å ha vært forsøkene akilleshæl, men det er ikke noen klar enighet mellom aktørene om hva som er årsaken til at to av fire forsøk i bygg ikke lyktes og ble videreført. I ett av disse (Oslo) oppgis sviktende søkning som en hovedbegrunnelse. De to vekslingstilbudene som videreføres, ser ut til å være relativt stabile, med bred enighet om å fortsette. Mye tyder på at de har funnet en måte å balansere opplæringstradisjoner og arbeidslivets og skolesidens behov på en god måte, som også tiltrekker seg elever.

I helsearbeiderfaget var rekruttering og gjennomføring en viktig begrunnelse for å delta i forsøk med vekslings. Innenfor dette området har overgang til påbygging til generell studiekompetanse vært en hovedtendens etter introduksjonen av lærlingmodellen. Innenfor helse- og oppvekstutdanningene har skolene, både på videregående og høyere

nivå, en lang tradisjon for å ha ansvaret for opplæringen, mens virksomhetene har tradisjon for å ta imot elever på utplassering. Selv om det er tendenser til at kommunene forsøker å utvikle seg til lærebedrifter og ta ansvaret for opplæringen, ser vi at skolene gjennom vekslingsmodellen igjen skyter fram sin posisjon. Det er de som i størst grad tar ansvaret for og holder vekslingsmodellen i gang. Slik kan vi si at tradisjonelle mønstre for opplæring reproduseres innenfor nye former. I helse- og oppvekstfag er to forsøk avsluttet, hvorav ett (Oslo) oppgir sviktende søkning som en hovedårsak. Også i andre pågående forsøk skaper svak søkning usikkerhet med hensyn til videreføring. Det er imidlertid fortsatt hele åtte fylker som forsøker ut vekslingsmodell, og flere av disse forsøkene kan se ut til å stabilisere seg som tilbud.

I bilfag har bedriftene, på samme måte som i byggfag, lang tradisjon for å rekruttere sine fagfolk gjennom lærlingordningen. De hadde, i likhet med industrifagene, til en viss grad tilpasset seg 2+2-modellen før Reform 94, selv om også 0+4 og 1+3 ble – og fortsatt blir – benyttet. Bransjen opplevde ikke at standardiseringen gjennom 2+2-ordningen skapte særlige problemer med rekrutteringen. På skolens initiativ var opplæringskontorene og bedriftene åpne for å prøve ut vekslingsmodell, for å se om dette ga bedre opplæring. Når en del av arbeidslivsaktørene opplevde modellen som mer arbeidskrevende og mindre arbeidslivsstyrt uten at gevinsten var åpenbar, falt interessen. Forsøket er avsluttet.

I service og samferdsel hadde man før Reform 94 ingen tradisjon for lærlinger eller fagopplæring. Over 20 år etter reformen har denne måten å rekruttere og lære opp på, fortsatt ikke fått særlig fotfeste. Enkelte fylkeskommuner forsøker å rekruttere lærebedrifter og bygge fag innenfor disse områdene gjennom utprøving av vekslingsmodellen. Det er en svært krevende øvelse, hvor resultatene foreløpig er svært usikre. Vekslingsmodell har vært forsøkt ut i to fylker, hvorav ett allerede har gitt opp, som følge av intern uenighet mellom aktørene i forsøket.

Det er foreløpig en felles oppsummering på skolesiden og blant de vekslingsselevene som ikke har valgt seg tilbake til skolen, at vekslingsmodell gir motivasjon og godt læringsutbytte. Mange lærebedrifter sier det samme, men både blant disse og blant opplæringskontorene og kommunene er man mer delt i synet på utbyttet av modellen, og hvorvidt den passer i deres fagområde.

I alle forsøkene oppsummeres det at ulike aktører i fagopplæringen, og særlig skole og bedrift/opplæringskontor, har kommet tettere på hverandre og samarbeider bedre. Men det krever ressurser, både for skoler og opplæringskontor. Samtidig skal man videreføre 2+2-modellen ved siden av vekslingsmodell, noe som i seg selv er krevende. Dette, som vi kanskje kan kalle transaksjonskostnadene ved vekslingsmodellen, eller ved å ha to modeller, ser ut til å være den enkeltfaktoren som skaper størst motvilje mot å fortsette med vekslingsmodell innenfor dagens system og rammer. Ved siden av dette peker også sviktende søkning seg ut som en viktig begrunnelse der man har valgt ikke å fortsette, ikke minst i Oslo. Det at det fortsatt planlegges og settes i gang vekslingsmodeller nye steder rundt om i landet, tyder samtidig på at potensialet for en slik modell langt fra er tatt ut.

Referanser

- Andresen, S., Høst, H., Nyen, T., Oldervoll, J. & Tønder, A.H. (2016). *Evaluering av vekslingsmodell i fag- og yrkesopplæringen. Delrapport 2*. Fafo-notat 2016:18. Oslo: Fafo.
- Aspøy, T. M. & Nyen, T. (2014). *Alternativ Vg3 for elever som ikke får læreplass. Underveisrapport*. Fafo-notat 2014: 12. Oslo: Fafo.
- Bore, L., Nyen, T., Reegård, K. & Tønder, A. H. (2012). *Internopplæring i varehandelen*. Fafo-rapport 2012:23. Oslo: Fafo.
- Friberg, J. H. & Haakestad, H. (2015). Arbeidsmigrasjon, makt og styringsideologier: norsk byggenæring i en brytningstid. *Søkelys på arbeidslivet*, 3, 182–205.
- Hovdhaugen, E., Høst, H., Skålholt, A., Aamodt, P. O. & Skule, S. (2013). *Videregående opplæring – tilstrekkelig grunnlag for arbeid og videre studier?* Rapport. NIFU Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning.
- Høst, H. (red.) (2015). *Kvalitet i fag- og yrkesopplæringen. Sluttrapport*. Oslo/Bergen: NIFU, Fafo, HiOA og Universitetet i Bergen.
- Høst, H. & Reegård, K. (2015). *Fagopplæring eller statlig utdanning i arbeidslivet? Om lærefagene IKT Service og Kontor- og administrasjon*. Rapport 2015:40. Oslo: NIFU.
- Høst, H., Nyen, T., Reegård, K., Seland, I. & Tønder, A. H. (2015). *Evaluering av vekslingsmodell i fag- og yrkesopplæringen. Delrapport 1*. Fafo-notat 2015:12. Oslo: Fafo.
- Høst, H., Seland, I. & Skålholt, A. (2013). *Yrkesfagelevers ulike tilpasninger til fagopplæring: En undersøkelse av elever i tre yrkesfaglige utdanningsprogram i videregående skole*. Oslo: NIFU.
- Kunnskapsdepartementet (2017). Utval skal sjå på vidaregåande opplæring. <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/utval-skal-sja-pa-vidaregaande-opplaring/id2569177/>
- March, J. G. & Olsen, J. P. (1979). *Ambiguity and Choice in Organizations*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Meld. St. 20 (2012-13). *På rett vei. Kvalitet og mangfold i fellesskolen*. Kunnskapsdepartementet.
- Meld. St. 13 (2011-12) *Utdanning for velferd. Samspill i praksis*. Kunnskapsdepartementet.
- Michelsen, S., Høst, H. & Gitlesen, J. P. (1998). *Fagopplæring og organisasjon mellom reform og tradisjon. En evaluering av Reform 94*. Sluttrapport. AHS – gruppe for flerfaglig arbeidslivsforskning. Bergen: Universitetet i Bergen.
- NOU 1991: 4. *Veien videre til studie – og yrkeskompetanse for alle*. Utredning fra et utvalg oppnevnt i statsråd 14. juli 1989; avgitt til Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet 31. januar 1991.
- Nyen, T., Skålholt, A. & Tønder, A. H. (2015). *Fagopplæring som vei inn i arbeidslivet*. I H. Høst (red.), *Kvalitet i fagopplæringen. Sluttrapport*. Oslo/Bergen: NIFU, Fafo, HiOA, Universitetet i Bergen.

- Olsen, O. J., Reegård, K., Seland, I. & Skålholt, A. (2015). Læringsmiljø og gjennomføring. I H. Høst (red.), *Kvalitet i fag- og yrkesopplæringen. Sluttrapport* (s. 83–144). Rapport 14/2015. Oslo/Bergen: NIFU, Fafo, Høgskolen i Oslo og Akershus og Universitetet i Bergen.
- Pierson, P. (2004). *Politics in time. History, Institutions, and Social Analysis*. Princeton: Princeton University Press.
- Reegård, K. (2017). *Vague orientations and weak institutions. A study of students and apprentices in vocational education and training for retail and office work in Norway*. PhD-avhandling. Sosiologisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Reegård, K. (2015). En selger in spe. Orienteringer mot butikkarbeid blant unge på yrkesfag. *Søkelys på arbeidslivet*, 32(3), 206–222.
- Utdanningsdirektoratet (2017a). Høring av endringer i den yrkesfaglige tilbudsstrukturen. <https://hoering.udir.no/Hoering/131/https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/forsok-og-pagaende-arbeid/gjennomgang-av-det-yrkesfaglige-utdanningstilbudet/>
- Utdanningsdirektoratet (2017b). Søkere til læreplass og godkjente kontrakter 2017. <https://www.udir.no/sokere-til-lareplass-og-godkjente-kontrakter>
- Vibe, N., Frøseth, M. W., Hovdhaugen, E. & Markussen, E. (2012). *Strukturer og konjunkturer. Evaluering av Kunnskapsløftet. Sluttrapport fra prosjektet «Tilbudsstruktur, gjennomføring og kompetanseoppnåelse i videregående opplæring»*. NIFU-rapport 26/2012. Oslo: NIFU.
- Østfold fylkeskommune (2014). https://utdanning.ostfoldfk.no/ikbViewer/page/open/videregaaende-utdanning/innhold?dim_id=11630&doc_id=103339

Evaluering av vekslingsmodell i fag- og yrkesopplæringen

Dette er den tredje delrapporten i evalueringen av forsøk med vekslingsmodell som alternativ til 2+2-modellen i fag- og yrkesopplæringen. Temaet for denne delrapporten er i hvilken grad de ulike forsøkene med vekslingsmodell klarer å komme over fra en implementerings- til en stabiliseringsfase, og i hvilken grad vekslingsmodellene treffer de ulike fagområdenes behov og særegenheter. Evalueringen gjennomføres i samarbeid mellom Fafo og NIFU.

Borggata 2B
Postboks 2947 Tøyen
N-0608 Oslo
www.fafo.no

Fafo-notat 2018:01
ISSN 0804-5135
Bestillingsnr. 10266

Økernveien 9
Postboks 2815 Tøyen
N-0608 Oslo
www.nifu.no

NIFU-Arbeidsnotat 2018:14
ISBN 978-82-327-0309-8